

Ouder worden in een ander land

Een onderzoek naar de behoeften en vereisten om migrantenouderen in de gemeente Ede begeleiding te bieden in de vorm van een dagbestedinggroep.

Scriptie afstudeeronderzoek
15-03-2020

Naam: Jasper Vonk
Studentnummer: 2417177
Opleiding: HBO Toegepaste Psychologie
Onderwijsinstelling: Saxion Hogeschool Deventer
Eerste begeleider: Georg Riemann
Tweede begeleider: Laurens Ekkel

In één hand een koffer, in de andere de knapzak,
met de herinneringen in mijn hoofd
mooie herinneringen achtergelaten
de reis is gestart, de reis naar het oneindige

Als jonge vent rende ik overal
ik kende geen vermoeidheid, deed het voor het vaderland
het leven bestond alleen maar uit werken en thuis
mijn heimwee, mijn eenzaamheid, ik huil van binnen

De feestdagen zijn in dit vreemde land bitter
wie het meemaakt, zou de pijn voelen
gevangen, vol met verdriet; alles staat stil,
duizend en één bitterheden, niemand hoort mijn kreet

Mijn lot is: bitterheid, armoede en leed
heimwee naar de moeder, geliefde en vriendschap
alle verdriet begraaf ik in mijn hart en ziel
ik mis mijn jeugd, mijn dorp; ik heb heimwee naar mijn vaderland

Er komt geen einde aan de weg
niemand vraagt hoe het met mij is, niemand begrijpt mij
mijn donkere haren zijn grijs geworden
ik voel van binnen hoe het is om in een vreemd land te leven.

'Onbekende bestemming' door Recep Kaya, (Celic, 2015)

Voorwoord

Als individueel begeleider ben ik werkzaam bij Opella in Ede, een zorgorganisatie in Ede. In Ede en omgeving bezoek ik cliënten om ondersteuning te verlenen bij een hulpvraag. Hier ligt vaak een vorm van psychische problematiek aan te grondslag. Samen met de cliënt kijk ik naar wat minder goed gaat in het zelfstandig wonen. We maken een plan en iedere week kijken we naar wat goed en minder goed gaat. Ik vind het een fijne baan naast mijn studie Toegepaste Psychologie. De verschillende vormen van problematiek waarover ik tijdens de opleiding heb geleerd, kom ik in de praktijk tegen en daarnaast kan ik het praktische deel van de opleiding toepassen. De combinatie van mijn werk en opleiding leidde tot deze scriptie.

Opella biedt verschillende vormen van zorg, waaronder dagbesteding. Ouderen met verschillende vormen van problematiek krijgen hier een daginvulling om uitgedaagd te worden, eenzaamheid tegen te gaan, een veilige plek te bieden en het thuisfront te ontlasten. Opella wil ook ouderen met een migratieachtergrond betrekken bij een dagbestedinggroep. Dit onderzoek richt zich op ouderen van de drie grootste groepen migranten in de gemeente, opeenvolgend de Indische bevolkingsgroep, de Marokkaanse bevolkingsgroep en de Turkse bevolkingsgroep. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Opella.

Bij mijn scriptie heb ik hulp gehad van verschillende personen die ik graag wil bedanken. Allereerst de cultuurvertalers van Opella, Said Alouati, Fadim Gunes en Hallouma Baza. Zij hebben mij geholpen met het organiseren van gesprekken met Marokkaanse en Turkse ouderen. Ook fungeerden ze bij verschillende gesprekken als tolk. Daarnaast wil ik alle ouderen bedanken die met mij de interviews wilden aangaan. Zij gaven tijdens de gesprekken een inkijk in hun leven. Hun mening en visie geeft het verslag vorm.

Ik wil verder bedanken: mw. El Hassouni van Kiyment, dhr. van Eldonk van Rumah Kita, mw. El Allaoui en mw. Yasar van Tante Louise voor de gesprekken op reeds bestaande dagbestedinggroepen, Bart van Steenis voor de aanvullende gegevens over leeftijden van migranten in de gemeente Ede, Regien knol van Malkander, mijn manager Elsbeth van der Hoeven voor haar tips en aanvullingen, mijn begeleiders vanuit de opleiding Georg Riemann en Laurens Ekkel voor al hun feedback en mijn vriendin Gerda voor haar ondersteuning.

Jasper Vonk
Ede, 30 december 2019

Samenvatting

Uit onderzoek blijkt dat migrantenouderen in Nederland over het algemeen een slechtere gezondheid, meer chronische aandoeningen en een minder goede geestelijke gezondheid hebben in vergelijking met autochtone Nederlandse ouderen. Migrantouderen zijn echter minder goed in beeld bij zorgorganisaties. Gezien de vormen van problematiek zoals eenzaamheid en dementie, zou dagbesteding een uitkomst kunnen bieden voor migrantouderen en hun mantelzorgers. Het is een bevolkingsgroep die juist deze ondersteuning nodig heeft, maar weinig gebruik maakt van dagbestedinggroepen in de gemeente Ede. In dit onderzoek wordt antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag: Wat zijn voor de grootste groepen mensen met een andere culturele achtergrond in de gemeente Ede de belangrijkste behoeften waar bij deelname aan een dagbestedinggroep rekening mee moet worden gehouden? Het onderzoek is opgezet in opdracht van Opella, een organisatie die in de gemeente Ede onder andere zorg biedt in de vorm van dagbestedinggroepen. De doelgroep van het onderzoek zijn personen van 55 jaar en ouder, met een Indische, Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond. Naar aanleiding van wetenschappelijke bronnen en open interviews bij cultuurspecifieke dagbestedinggroepen, zijn er vragen voor een semigestructureerd interview opgesteld. Deze interviews zijn bij 30 respondenten afgenomen, 10 respondenten per culturele achtergrond waarvan. Hiervan zijn bij iedere culturele achtergrond 5 mannen en 5 vrouwen. Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat de respondenten er waarde aan hechten als er bij de organisatie van een dagbestedinggroep rekening wordt gehouden met verschillende punten die verbonden zijn met de culturele achtergrond van de ouderen. Voor Indische ouderen slaat voornamelijk op de omgangsvorm die bij de cultuur hoort, het respect voor de ouderen, de beleefdheid, het belang van kennis van de achtergrond van de Indische bevolkingsgroep. Ook een brede aandacht voor voeding en muziek wordt gewaardeerd. Volgens de Indische respondenten heeft cultuurspecifieke zorg hierin absoluut een meerwaarde, maar het wordt niet als harde voorwaarde gezien om deel te kunnen nemen aan een dagbestedinggroep. Om deze Marokkaanse ouderen goed te kunnen begeleiden is het belangrijk dat het personeel de taal spreekt. Naast de taal is het voor ouderen van Marokkaanse en Turkse afkomst belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de cultuur en religie. Belangrijke punten die door de respondenten worden genoemd zijn gescheiden groepen voor mannen en vrouwen, het serveren van voeding wat onder specifieke voorwaarden (halal) is bereid, en de mogelijkheid om te bidden in een gebedsruimte en vooraf te kunnen reinigen in een wasruimte. Daarnaast vinden ouderen van Marokkaanse en Turkse komaf het belangrijk dat het personeel respectievelijk dezelfde achtergrond heeft.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Samenvatting.....	4
1 Inleiding	7
1.1 Aanleiding van het onderzoek.....	7
1.2 Doelstelling	9
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen	9
1.4 Leeswijzer	10
2 Theoretisch kader	11
2.1 Problematiek van migrantenouderen	11
2.1.1 Problemen in gezondheid van migrantenouderen	11
2.1.2 Problemen van de mantelzorger	13
2.2 Het belang van dagbestedinggroepen	15
2.3 Migrantenouderen in Ede	16
2.4 Conceptueel model	18
2.5 Hypotheses	18
2.6 Einde theoretisch kader	18
3 Methodologie	19
3.1 Onderzoeksmethode en onderzoeksinstrument.....	19
3.1.1 Open interview.....	19
3.1.2 Semigestructureerd interview.....	19
3.2 Onderzoekspopulatie en steekproef.....	20
3.3 Procedure.....	20
3.4 De methode van analyseren van de gegevens	21
4 Resultaten	22
4.1 Uitvoering en respons	22
4.2 Resultaten per deelvraag	22
4.2.1 Open interviews	22
4.2.2 Sociaal-culturele voorwaarden.....	24
4.2.3 Voorwaarden faciliteiten locatie	25
4.2.4 Voorwaarden voeding	26
4.2.5 Voorwaarden qua begeleidend personeel	27
5 Conclusie, discussie en aanbevelingen.....	28
5.1 Conclusie.....	28
5.2 Discussie.....	30

5.2.1	Validiteit	32
5.2.2	Betrouwbaarheid	33
5.2.3	Bruikbaarheid	33
5.2.4	Beperkingen van het onderzoek.....	34
5.3	Aanbevelingen	35
	Literatuurlijst/Bibliografie.....	36
	Bijlage 01: Semigestructureerd interview Indische doelgroep.....	40
	Bijlage 02: Semigestructureerd interview Marokkaanse doelgroep.	41
	Bijlage 03: Semigestructureerd interview Turkse doelgroep.	43
	Bijlage 04: Format toestemmingsformulier	45

1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een inleiding gegeven over het onderwerp van dit onderzoek. Er wordt uitgelegd hoe het onderzoek tot stand is gekomen en wat de doelgroep is. De opdrachtgever en de doelstelling van het onderzoek worden genoemd en daaraan gekoppeld worden de argumenten die de relevantie van het onderzoek benadrukken beschreven. Vervolgens is aan de hand van deze punten de onderzoeksvraag met bijbehorende deelvragen geformuleerd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer.

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Uit onderzoek blijkt dat psychische problematiek als dementie en eenzaamheid vaker voorkomt bij migrantenouderen dan bij ouderen van autochtone komaf (Uysal-Bozkir, Fokkema, MacNeil-Vroomen, van Tilburg, & de Rooij, 2015). Ze zijn echter minder goed in beeld bij zorgorganisaties. Zo geeft T. Fokkema (2019) aan dat vergeleken met ouderen zonder migratieachtergrond, de fysieke en psychosociale gezondheid van Turkse en Marokkaanse ouderen aanzienlijk slechter is. Deze migrantenouderen ervaren meer eenzaamheid en voelen zich vaker sociaal uitgesloten en gediscrimineerd, zo noemt Fokkema. Verhagen benoemt ook problemen als analfabetisme, slechte scholing, een lage mate van sociaal culturele integratie, slechte leefomstandigheden en culturele verschillen in de perceptie van gezondheid als factoren die bijdragen aan een slechtere gezondheidstoestand (Verhagen, Ros, Steunenberg, & de Wit, 2013). Daarnaast blijkt dat ouderen van Turkse en Marokkaanse afkomst meer gebruik maken van de huisarts dan autochtone ouderen, maar minder gebruik maken van specialistische zorg zoals thuiszorg, intramurale zorg en geestelijke gezondheidszorg. Hetzelfde onderzoek wijst verder uit dat Molukse ouderen minder gebruik maken van alle genoemde vormen van zorg. Dit is deels te verklaren uit het feit dat de mantelzorg binnen deze groepen veel problemen ondervangt (van Wieringen, 2014). Het blijkt ook dat mantelzorgers van niet-westerse afkomst intensiever mantelzorg verlenen dan autochtone mantelzorgers. Waar autochtone mantelzorgers gemiddeld 21 uur per week zorg verlenen aan een familielid, besteden mantelzorgers van niet westerse afkomst 30 uur per week aan deze taken. Deze mensen hebben een hoger risico op overbelasting, wat onder andere ook een negatieve uitwerking kan hebben op de kwaliteit van de zorg die ze verlenen. Ook een verhoogd risico op een burn-out en sociaal isolement worden als consequenties genoemd (Achachchah, Noor, & Verloove, 2015). Migrantenouderen zouden gezien deze problemen baat hebben bij professionele ondersteuning. Dagbesteding is een vorm van zorg die hier goed bij aansluit.

Dagbesteding is bedoeld voor mensen die moeite hebben om activiteiten te ondernemen en daardoor bijvoorbeeld weinig sociale contacten hebben. Het is een manier om structuur te bieden en de dag invulling te geven. Het gaat om structurele activiteiten onder professionele begeleiding die kunnen helpen om zelfstandigheid te vergroten (Sociale dienst Drechtsteden, z.j.). Het is een steun in de rug voor ouderen die nog zelfstandig thuis wonen. Een dagbestedinggroep kan een oplossing bieden bij gevoelens van eenzaamheid, maar ook lichamelijke en psychische problemen kunnen een aanleiding zijn om deel te nemen. Tevens kan een dagbesteding een tussenoplossing bieden om de wachttijd voor opname in een verpleeghuis te overbruggen of ondersteuning bieden in de periode na een ziekenhuisopname (RIVM, z.j.). Dagritme, structuur, ontmoeting, persoonlijke ontwikkeling en zingeving worden als belangrijkste punten genoemd waar een dagbesteding in voorziet (van Houten et al., 2017). Ook als mensen aan dementie lijden kan het bezoeken van een

dagbesteding bijdragen aan het langer thuis blijven wonen (Robinson et al., 2011). Dementie wordt door dementerenden en hun mantelzorgers vaak ervaren als een hindering in de maatschappelijke participatie van beide partijen (de Bruin, Hop, Molema, Stoop, & Baan, 2015). Dagbesteding heeft daarom ook als doel om mantelzorg te ontlasten, het is een vorm van respijtzorg voor partners, ouders of verzorgers. Een manier om ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen zonder al te veel van de sociale omgeving te vragen (van Houten et al., 2017). Een factsheet van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en milieu benoemt dat het overheidsbeleid zich erop richt om kwetsbare burgers zolang mogelijk deel te laten nemen aan de samenleving en zelfstandig te laten wonen (de Bruin et al., 2015). Een indicatie voor deelname aan een dagbesteding groep kan via de gemeente worden aangevraagd en valt onder de WMO of de WLZ (Rijksoverheid, z.j.).

Opella is een zorgorganisatie die zich inzet in de gemeente Ede. De organisatie biedt onder andere hulp bij het huishouden, ondersteuning bij persoonlijke verzorging, verpleging, palliatieve zorg, individuele begeleiding en dagbesteding. Naast de zorg voor mensen die nog zelfstandig wonen heeft Opella ook verpleeghuizen en hospice locaties (Opella, n.d-d). Dagbesteding wordt door Opella op meerdere plaatsen binnen de gemeente georganiseerd. Naast reguliere dagbestedinggroepen is er ook een groep specifiek voor jonge mensen met dementie en dagbesteding met psychiatrische ondersteuning (Opella, z.j.-c). De culturele diversiteit binnen deze groepen is momenteel laag, er zijn overwegend bezoekers met een autochtone achtergrond (E. van der Hoeven, persoonlijke communicatie, 1 april 2019). Gezien de vormen van problematiek zoals eenzaamheid en dementie, zou dagbesteding een uitkomst kunnen bieden voor migrantenouderen en hun mantelzorgers. Het is een bevolkingsgroep die juist deze ondersteuning nodig heeft, maar weinig gebruik maakt van dagbestedinggroepen van Opella. Het is echter onduidelijk welke voorwaarden ouderen met een migratieachtergrond binnen de gemeente Ede stellen aan een dagbestedinggroep. Naar aanleiding van dit probleem heeft Opella de opdracht gegeven voor het onderzoek. Cultuurvertalers van Opella geven aan dat ook migrantenouderen baat zouden hebben bij deelname aan een dagbestedinggroep. Deze werknemers van Opella zijn bekend bij de Turkse en Marokkaanse moskee en bieden migrantenouderen ondersteuning met het vinden van de juiste professional bij een hulpvraag (Opella, z.j.-b).

Het onderzoek richt zich op de drie grootste migrantengroepen binnen de gemeente Ede. Binnen de gemeente Ede wonen 115.720 mensen. Hiervan hebben 11.940 mensen een migratieachtergrond, dit is 10,3% (Gemeente Ede, 2019). Iemand met een migratieachtergrond is een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren (Gemeente Ede, 2019). Het betreft mensen van Indische, Turkse en Marokkaanse komaf, dit zijn de drie grootste groepen binnen de gemeente. Zij vormen de doelgroep van het onderzoek. Opella biedt al verschillende vormen van zorg aan deze migrantengroepen in de vorm van huishoudelijke hulp, ondersteuning bij persoonlijke verzorging en verpleging. Het onderzoek richt zich enkel op de zorgvorm dagbesteding.

Op andere plaatsen in Nederland wordt er al cultuurspecifieke zorg geboden in de vorm van een dagbestedinggroep (Tante Louise, 2016). Het is echter niet te zeggen of de samenstelling van deze groepen vergelijkbaar is met de samenstelling van deze bevolkingsgroepen in Ede. Het is mogelijk dat door bepaalde selectiecriteria de allochtone bevolkingsgroep in Ede specifieke kenmerken heeft. Jongerenwerker Huseyin Oztas van Malkander gaf hierover een voorbeeld. Bij werving van Marokkaanse gastarbeiders in de jaren 60 werd door fabrieken gezocht naar ongeschoold personeel. De gedachte hierachter was dat geschoolde arbeiders meer problemen zouden geven als het ging

om arbeidsomstandigheden, werkdruk en loon. Geschoolde arbeiders of mensen uit de stad spraken in die tijd een paar woorden Frans. De fabrieken in Ede gebruikten dit feit als maatstaaf bij de sollicitaties. Er werd gelijk een vraag in het Frans gesteld en als de sollicitant de vraag begreep en kon beantwoorden, was hij overgekwalificeerd voor het werk in de fabriek. Dit heeft mogelijk ertoe geleid dat de samenstelling van deze bevolkingsgroep in Ede grotendeels ongeschoold is. Dit is een reden waarom behoeften van deze groep kunnen verschillen van andere groepen ouderen van dezelfde afkomst in Nederland (H. Oztas, persoonlijke communicatie, 5 juni 2019). Ook is bijvoorbeeld de overgrote meerderheid van de Turkse gemeenschap in Ede afkomstig uit de stad Trabzon in het Noorden van Turkije (Celic, 2015), terwijl het grootste deel van Turkse arbeidsmigranten in Nederland afkomstig is uit het midden en Zuidoosten van Turkije (Butter, 2011). Het zou kunnen dat er door deze verschillen andere behoeften een rol spelen. Het is daarom belangrijk om specifiek bij migrantenouderen uit Ede na te gaan aan welke behoeften moet worden voldaan bij deelname aan een dagbestedinggroep.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om voor Opella een duidelijk beeld neer te zetten welke punten voor ouderen van deze drie groepen met een migratieachtergrond binnen de gemeente Ede belangrijk worden geacht voor deelname aan een dagbestedinggroep. Door te onderzoeken welke voorwaarden ouderen van deze groepen stellen aan een dagbestedinggroep, kan worden bepaald of het bijvoorbeeld nodig is om aparte groepen te organiseren, of dat het mogelijk is om deze mensen bij een reeds bestaande groep te plaatsen. Het kan tevens een beeld geven van vaardigheden en eigenschappen die het personeel nodig heeft om met deze groepen te werken. Zo kan Opella inschatten of dit mogelijk is met het huidige personeel. Ook kan het onderzoek een idee geven hoe deze ouderen in de gemeente Ede denken over deelname aan een dagbestedinggroep.

Op korte termijn heeft het onderzoek als doel om in kaart te brengen welke voorwaarden voor deze drie groepen migrantenouderen belangrijk zijn om te kunnen deelnemen aan een dagbestedinggroep. Aan de hand van deze voorwaarden kan ook een profiel worden gemaakt van benodigde vaardigheden en eigenschappen van het personeel. Daarnaast kan het onderzoek aangeven waarom deze ouderen geen gebruik maken van de reeds bestaande groepen. Als laatste geeft het onderzoek aan hoe ouderen met een migratieachtergrond denken over de relevantie van een dagbestedinggroep.

Op lange termijn heeft het onderzoek als doel om een bijdrage te leveren aan het realiseren van dagbesteding voor ouderen met een migratieachtergrond, hetzij door een bestaande groep aan te passen of een geheel nieuwe groep te organiseren voor ouderen van een bepaalde achtergrond. Daarnaast heeft het onderzoek de verbetering van de algehele aansluiting bij de zorgbehoeften van ouderen met een migratieachtergrond als doel. Hierdoor zouden ook mantelzorgers beter kunnen worden ontlast.

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

In het onderzoek wordt de volgende onderzoeksvraag gesteld:

Onderzoeksvraag

Wat zijn voor de grootste groepen mensen met een andere culturele achtergrond in de gemeente Ede de belangrijkste behoeften waar bij deelname aan een dagbestedinggroep rekening mee moet worden gehouden?

Deelvragen

Deelvraag 1 wordt beantwoord door middel van open interviews bij reeds bestaande dagbestedinggroepen voor migrantenouderen. Het antwoord van deze deelvraag dient ter ondersteuning voor het opstellen van een semigestructureerd interview voor ouderen met een migratieachtergrond.

- Deelvraag 1: Welke voorwaarden worden aangedragen door reeds bestaande dagbestedinggroepen voor ouderen met een migratieachtergrond?

Deelvraag 2 tot en met vijf worden beantwoord door middel van gesprekken met migrantenouderen binnen de gemeente Ede.

- Deelvraag 2: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond in sociaal-cultureel opzicht?
- Deelvraag 3: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond qua faciliteiten van de locatie?
- Deelvraag 4: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond qua voeding?
- Deelvraag 5: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond aan het begeleidende personeel op een dagbestedinggroep?

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de vanuit (vak)literatuur aanvullende informatie gegeven ter ondersteuning van de onderzoeksvraag en de gesprekken met ouderen. Dit vormt het theoretisch kader van het onderzoek. Hoofdstuk 3 beschrijft de methode. Hier wordt het type onderzoek, de onderzoekspopulatie, gebruikte methodes, de procedure, betrouwbaarheid, validiteit en ethische overwegingen besproken. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. In hoofdstuk 5 worden de conclusies op de onderzoeksvraag en de deelvragen, de aanbevelingen en de discussie beschreven.

2 Theoretisch kader

In het theoretisch kader worden de variabelen van het onderzoek verder uitgediept. Paragraaf 2.1 beschrijft welke problemen bij de doelgroep voorkomen. Paragraaf 2.1.1 gaat om fysieke en psychische problemen. Hierin wordt zoveel mogelijk onderscheid gemaakt tussen de drie bevolkingsgroepen waar dit onderzoek zich op richt, mits de bronnen hier specifiek in zijn. Paragraaf 2.1.2 beschrijft problemen van de mantelzorg bij deze doelgroep. Deze problemen staan direct in relatie tot de problemen beschreven in paragraaf 2.1.1. In paragraaf 2.2 wordt de relevantie van dagbestedingsgroepen en het nut van cultuurspecifieke zorg onderbouwd. Paragraaf 2.3 geeft informatie over de drie bevolkingsgroepen in Ede waar dit onderzoek op is gericht. In paragraaf 2.4 zijn de variabelen weergegeven in een conceptueel model. De hypothesen zijn weergegeven in paragraaf 2.5. Paragraaf 2.6 geeft een afsluiting van het theoretisch kader.

2.1 Problematiek van migrantenouderen

Paragraaf 2.1 gaat dieper in op de problematiek die voorkomt bij migrantenouderen. Paragraaf 2.1.1 richt zich daarbij specifiek op de lichamelijke en geestelijke gezondheid van deze ouderen. Paragraaf 2.1.2 gaat dieper in op problemen bij de mantelzorgers van migrantenouderen. Het is belangrijk om ook de rol van de mantelzorger te noemen omdat zij momenteel het grootste deel van de zorg op zich nemen. Deze oplossing is echter niet altijd ideaal en kan andere problemen veroorzaken.

2.1.1 Problemen in gezondheid van migrantenouderen

Over het algemeen hebben migrantenouderen in Nederland een slechtere gezondheid, meer chronische aandoeningen en een minder goede geestelijke gezondheid in vergelijking met autochtone Nederlandse ouderen (Verhagen et al., 2013). Verstappen & van den Broeke (2018) stellen dat migrantenouderen daardoor al op hun 55ste tot de categorie ouderen behoren. Er wordt gewacht met het bezoeken van een arts waardoor een diagnose regelmatig laat of te laat wordt gesteld. Een andere bron benoemt dat migrantenouderen meer te maken hebben met chronische aandoeningen zoals Diabetes Mellitus, meer overgewicht, hart- en vaatziekten, COPD, psychische aandoeningen en meer fysieke beperkingen in het dagelijks leven. Ook hebben migrantenouderen vaker last van angst en depressie dan autochtone ouderen (van Wieringen, 2014). Informatie over zorg, gezondheid en preventie is vaak te ingewikkeld. Het zorgsysteem is niet toegankelijk genoeg voor deze ouderen, het is voor hen moeilijk om de juiste weg te vinden. Migrantenouderen zijn daardoor niet zelfredzaam (Verstappen & Van Den Broeke, 2018).

Uit een onderzoek naar dementie bij niet-westerse migranten in Nederland blijkt dat Mild Cognitive Impairment en dementie drie tot vier keer vaker voorkomen bij de meeste niet-westerse allochtone groepen in vergelijking met de autochtone Nederlandse bevolking (Parlevliet et al., 2016). Risicofactoren als overgewicht en hoge bloeddruk, diabetes en lage opleiding komen vaker voor bij migrantenouderen. Hierdoor stijgt het aantal gevallen van dementie sneller bij migrantenouderen dan bij autochtone ouderen (van Wieringen, 2014). Volgens een schatting uit 2015 hebben in 2020 zo'n 38.000 Nederlanders van niet-westerse herkomst dementie, in 2030 stijgt dit aantal naar 60.000 (Achachchah et al., 2015). Caroline Rijkers schrijft in haar master thesis over een observatie van een Marokkaanse vrouw die door dementie taalproblemen ontwikkeld. De vrouw mengt verschillende talen (Arabisch, Nederlands en Spaans) en lijkt het zelf niet te merken (Rijkers, 2010). Bij taalverlies blijft vaak de eerst verworven taal het langst behouden. Niet-primaire talen lijken bijzonder kwetsbaar voor de effecten van cognitieve achteruitgang, een gevolg van dementie. Mensen met

dementie die meerdere talen spreken, hebben vaak de neiging om woorden uit verschillende talen door elkaar te halen. Communicatie is essentieel voor het sociale leven van mensen, ongeacht cognitief functioneren, en om isolatie te vermijden en depressie en angst te verminderen (Goth & Strøm, 2018). Een ander negatief gevolg is dat doordat het aantal migrantenouderen met een vorm van dementie blijft stijgen, het aantal mantelzorgers met een zware zorgtaak groeit (Achachchah et al., 2015).

Veel migranten hebben moeite met het vertrouwde los te laten en zich thuis te voelen en aan te passen aan een nieuwe sociale en culturele omgeving. Migratie is dan ook een grote risicofactor voor psychosociale problemen. Naast het verlaten van het vaderland en het verliezen van contacten met vrienden en familie, wordt de migrant geconfronteerd met andere omgangsvormen, andere gewoonten, een andere taal. De stress die dit zogenaamde acculturatieproces met zich meebrengt kan leiden tot eenzaamheidsgevoelens (Fokkema, Welschen, van Tilburg, & Thomese, 2016). Ook volgens een andere bron hebben migranten een grotere kans op sociaal isolement en eenzaamheid. Door de afstand in cultuur en taal is het ingewikkelder is om over eenzaamheid te praten. Voor professionals is het bovendien moeilijker om de doelgroep te bereiken (Machielse & van Houten, 2015). Het Ben Sajatcentrum stelt dat (ernstige) eenzaamheid tot twee keer zo vaak voorkomt bij oudere migranten, vooral oudere Turken en Marokkanen, als bij oudere autochtone Nederlanders. De directe en indirecte gevolgen van de migratie lijken een rol te spelen (Fokkema et al., 2016). Sociale uitsluiting en eenzaamheid van oudere migranten blijken sterk te variëren. Dit is niet alleen afhankelijk van individuele kenmerken zoals leeftijd, gezondheid, opleidingsniveau, maar ook van omgevingsomstandigheden zoals de etnische samenstelling van de buurt en beschikbaarheid van sociale ontmoetingsplaatsen. Deel uitmaken van een etnische gemeenschap geeft ouderen met een migratieachtergrond de mogelijkheid om mensen van dezelfde nationaliteit te ontmoeten. Dit helpt bij het tegengaan van sociaal isolement en gevoelens van eenzaamheid (Ciobanu, Fokkema, & Nedelcu, 2016). Bij Marokkaanse en Turkse gemeenschap lijkt de kans op sociaal isolement en eenzaamheid groter bij vrouwen dan bij mannen. Vrouwen bezoeken veel minder vaak buurthuizen en religieuze bijeenkomsten. Een op de drie Marokkaanse en Turkse vrouwen heeft zelfs nog nooit een religieuze bijeenkomst bijgewoond. Ook het leeftijdsverschil kan leiden tot eenzaamheid. Bij Marokkaanse en Turkse stellen is het leeftijdsverschil relatief groot. De man is veelal 6 tot 10 jaar ouder dan de vrouw. Vrouwen hebben bovendien een hogere levensverwachting. Hierdoor bestaat het risico dat veel Marokkaanse en Turkse vrouwen in de toekomst zonder partner moeten leven. Deze alleenstaande vrouwen vormen een potentieel zeer kwetsbare groep, mede omdat veel van hen niet of nauwelijks Nederlands spreken (Omlo, Wolfers, & Stam, 2016). Migratie wordt ook genoemd door Berdai Chaouni & de Donder (2018) als een invloed op de beleving van dementie. Een groot aantal aspecten van de dementiebeleving zoals het aanvaarden van een chronische ziekte, angst en twijfel of zorglast voor de mantelzorger zijn menselijk en universeel. Toch hebben ook cultuur, religie en dus ook migratie invloed op de beleving.

Een onderzoek uit 2014 richt zich op de gezondheidsgerelateerde kwaliteit van leven, van Molukse, Marokkaanse en Turkse migrantenouderen in Nederland. De resultaten suggereren dat de gezondheidsgerelateerde kwaliteit van leven een min of meer vergelijkbaar niveau hebben, zolang de gezondheidssituatie, sociale middelen en acculturatie vergelijkbaar zijn. Het onderzoek meet zowel de fysieke als de mentale kwaliteit van leven. Het bleek dat Molukse migranten ouderen op zowel de fysieke als de mentale kwaliteit van leven hoger scoorden dan ouderen van de autochtone Nederlandse bevolking. Op de mentale kwaliteit van leven scoorden Turkse migrantenouderen

ongeveer gelijk aan de Nederlandse ouderen, op de fysieke kwaliteit van leven scoorden ze lager. De Marokkaanse migranten ouderen scoorden op beide punten lager dan de Nederlandse ouderen (Verhagen, Ros, Steunenberg, & de Wit, 2014).

De problemen die in paragraaf 2.1.1 zijn beschreven, geven een negatieve spiraal weer. Doordat ouderen met een migratieachtergrond moeilijk aansluiting kunnen vinden bij het Nederlandse zorgsysteem, ontvangen ze onvoldoende professionele zorg. Deze bevolkingsgroep heeft een hoger risico op lichamelijke problemen als hart en vaatziekten en diabetes, wat weer een hoger risico geeft op dementie. Migratie is een grote risicofactor voor psychosociale problemen en eenzaamheid. Door een taal en cultuurbarrière is het lastig om over deze problemen te praten. Migratie kan ook invloed hebben op hoe mensen dementie beleven. Deze problemen wijzen erop dat migrantenouderen juist veel ondersteuning en zorg nodig hebben. Familie en vrienden bieden steun in de vorm van mantelzorg. Deze oplossing brengt echter andere problemen met zich mee.

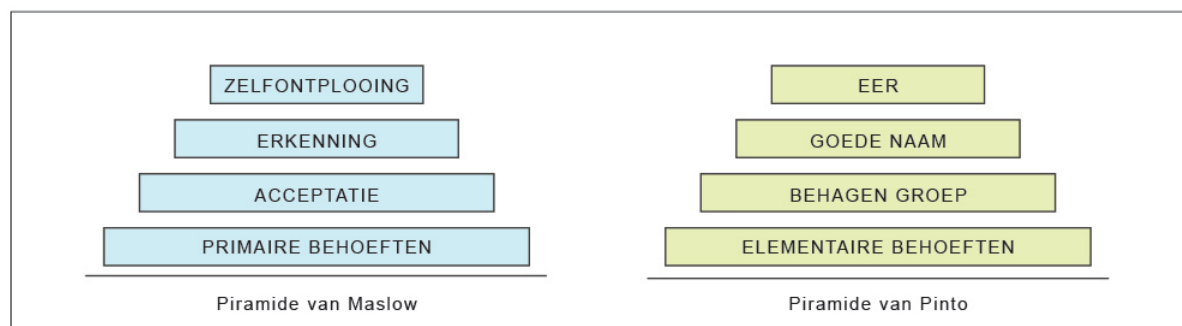
2.1.2 Problemen van de mantelzorger

In vraagstukken over cultuurspecifieke zorg wordt veel aandacht besteed aan de rol van de mantelzorger. Het aantal ouderen dat wekelijks 4 uur of meer mantelzorg nodig hebben, neemt het komende decennia met 70 procent toe; van 230.000 naar bijna 390.000 (NOS, 2019). Zoals eerder genoemd beginnen mantelzorgers van niet-westerse afkomst op jongere leeftijd met een zorgtaak, zorgen ze voor een langere periode en besteden ze wekelijks gemiddeld bijna 50 procent meer tijd aan zorg dan autochtone mantelzorgers (Achachchah et al., 2015). Uit onderzoek blijkt dat deze mantelzorgers vaak kwetsbaar zijn. Ze zijn niet goed in beeld bij mantelzorgondersteuners en verkeren soms in een isolement, wat stress en overbelasting als resultaat heeft. Stress en overbelasting hebben negatieve consequenties voor de kwaliteit van zorg die de mantelzorger verleent. Dit risico is hoger voor mantelzorgers uit lagere sociale klassen of mantelzorgers die de Nederlandse taal niet machtig zijn. De juiste begeleiding vinden is voor deze mantelzorgers lastig. (Achachchah et al., 2015). Onvoldoende kennis van ziektebeelden vormt ook een probleem voor mantelzorgers. Dementie is voor veel migranten een onbekend verschijnsel. Doordat men de vergeetachtigheid niet als ziekte herkent maar het aan ouder worden wijt, wordt vaak geen of laat hulp gezocht. Dit vergroot de kans op overbelasting nog verder (van Wieringen, 2014). Er wordt nu vaak pas aan de bel getrokken wanneer het echt niet meer gaat. De mantelzorgers zijn soms helemaal uitgeput (Maas, 2019).

Niet-westerse migranten geven de voorkeur aan familiezorg, het is heel gebruikelijk dat kinderen de mantelzorg op zich nemen (Van Wieringen, 2014). Een respondent uit het onderzoek 'Alleen slechte vrouwen klagen' geeft hierover aan: "Het hoort gewoon zo. Dat moet je doen. Het staat ook in de Koran. Er staat dat je respect moet hebben en ze moet eren." Het verzorgen van een familielid wordt gezien als 'hun vanzelfsprekende taak als vrouw'. Het is een traditionele en religieuze morele plicht. Hulp vragen zou betekenen dat ze als vrouw falen. Dit is een belangrijke reden waarom er zelf in geval van overbelasting geen ondersteuning wordt gezocht (Tonkens, Verplanke, & de Vries, 2019). Sterke afhankelijkheid van de mantelzorger brengt ook een risico mee. Wanneer de mantelzorger namelijk wegvalt is er geen ander netwerk om aan te spreken. Dit is vooral een risico wanneer de migrantenoudere niet zelfstandig kan participeren in de Nederlandse samenleving (Fokkema et al., 2016). Ander onderzoek benoemt echter dat Marokkaanse en Turkse mantelzorgers ook veel voldoening ervaren van de zorg, die ruimschoots opweegt tegen de zorglast (van Wezel et al., 2014).

Veel mantelzorgers van islamitische migrantenouderen missen in het huidige aanbod wooncentra die rekening houden met religieuze gebruiken. Het geloof is voor Turkse en Marokkaanse mantelzorgers juist een reden om zorg te dragen. Het is daarom belangrijk dat een zorgverlener hier rekening mee houdt (Berdai Chaouni, Claeys, & de Donder, 2019). Een verschil in cultuur wordt ook genoemd als drempel voor een goede samenwerking tussen hulpverlener en mantelzorger (Achachchah et al., 2015). Mantelzorgers voelen zich niet altijd begrepen door de hulpverleners. De oorzaak ligt volgens hen bij het feit dat professionals en vrijwilligers onvoldoende oog hebben voor hun gebruiken, wensen en behoeften. Beiden blijken anders te denken over wat goede, geschikte vormen van zorg en verzorging zijn. De mantelzorgers vinden dat hulpverleners een andere manier van ziekte- en zorgbeleving hebben of simpelweg te veel vooroordelen over andere culturen en gebruiken. Hierdoor kan er wantrouwen ontstaan ten opzichte van de hulpverlener. Het cultuurverschil vormt niet alleen voor de mantelzorgers maar ook voor de hulpverleners een moeilijk punt (Verstappen & Van Den Broeke, 2018).

Migrantenouderen maken dus minder gebruik van professionele zorg en het zorgaandeel van mantelzorgers is bij deze groep een stuk groter dan bij autochtone ouderen. Het is mogelijk dat de culturele achtergrond een voorkeur voor meer professionele zorg of meer mantelzorg beïnvloed. De piramide van Maslow is een bekende theorie over het verklaren van behoeften, ook wel behoeftehiërarchie genoemd. Dit begint bij de onderste laag, de primaire behoeften. Wanneer hieraan is voldaan, wordt een hogere trede in de behoeftepiramide aangesproken (Maslow, 1968).

Figuur 01. De piramide van Maslow en de piramide van Pinto.

Pinto (z.j.) stelt dat de theorie van Maslow niet volledig is. Hij beweert dat er opmerkelijke verschillen per cultuur zijn. De piramide van Maslow heeft volgens Pinto alleen betrekking op de westerse cultuur. Voor de niet-westerse cultuur is de theorie van Maslow volgens Pinto niet van toepassing, omdat in niet-westerse culturen andere normen en waarden zouden gelden. Zo heeft bijvoorbeeld zelfontplooiing helemaal geen prioriteit. Het behoren tot en behagen van een groep is binnen deze cultuur veel belangrijker dan het eigen belang. Pinto ontwierp bij deze theorie zijn eigen behoeftepiramide voor niet-westerse culturen, de piramide van Pinto. De theorie van Pinto sluit aan met het beeld dat mantelzorg door kinderen binnen niet-westerse culturen belangrijk is, het behagen van de groep staat vrij dicht bij de basis.

Paragraaf 2.1.2 toont dat het probleem groter is dan alleen de zorg voor ouderen. Ook de mantelzorgers hebben ondersteuning nodig. Het blijkt lastig om op een productieve manier contact te leggen als er geen rekening wordt gehouden en geen kennis is van de cultuur. Het is belangrijk dat dit probleem in zijn geheel ondersteuning krijgt.

2.2 Het belang van dagbestedinggroepen

Een dagbesteding is bedoeld om iemand de gelegenheid te geven voor zingeving, dagstructuur, ontmoeting en ontplooiing. Dit wordt gedaan door activiteiten aan te bieden die aansluiten op iemands belevingswereld en mogelijkheden. Het is een laagdrempelige manier van ontmoeting. Qua invulling gaat het om recreatieve, sociaal-culturele, creatieve en sportieve activiteiten. Hierbij staan gezelligheid en de positieve beleving van de deelnemer voorop (Register van het Zorginstituut Nederland, 2017). Er kan bij een dagbestedingvorm onderscheid gemaakt worden tussen recreatieve en belevingsgerichte dagbesteding, ontwikkelingsgerichte dagbesteding en arbeidsmatige dagbesteding. De groepen voor ouderen zijn meestal gericht op de belevingsgerichte dagbesteding. Het is een vorm waarbij het vooral gaat om samen zijn, koffie drinken en eten, kleine activiteiten, spelletjes en nu en dan een gezamenlijk uitstapje (Zorg voor beter, 2019). Het activeren van ouderen werkt positief op de gezondheid. Uit onderzoek van de universiteit van Cambridge blijkt dat mensen die regelmatig actief bezig zijn langer leven. Fysieke activiteit is belangrijk, een dagelijkse wandeling kan al verschil maken. Mensen die lichamelijk en geestelijk actief blijven, leven langer, zijn gelukkiger, en eten en slapen beter (Ekelund et al., 2015). Het onderzoek benoemt ook dat mensen die matig fysiek actief zijn en overgewicht hebben, een grotere kans hebben op hart en vaatziekten. Overgewicht kan bovendien leiden tot diabetes type 2. Mensen met diabetes hebben twee keer zoveel risico op dementie. Ook hart en vaatziekten zorgen voor een hoger risico op dementie (Exalto, 2014).

De Rijksoverheid wil dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen. Sinds 2015 zijn de gemeenten in Nederland verantwoordelijk voor zorg aan langdurig zieken en ouderen. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) is er om mensen die het zelfstandig wonen op eigen kracht niet redden, steun te bieden (Stimulanz, 2019). Door de komst van de WMO is de vorm van dagbestedinggroepen verder ontwikkeld. Er wordt door gemeenten en aanbieders van dagbesteding gezocht naar een nieuwe visie, een andere manier van werken en bereiken zo andere resultaten. Er wordt beter gekeken naar het type problematiek en de verschillende doelen van bezoekers (van Houten et al., 2017). Cultuurspecifiek werken sluit hierbij aan. De gedachte hierachter is dat het belangrijk is om de context en cultuur van een cliënt te kennen om op een goede manier aan te kunnen sluiten met verzorging of ondersteuning. Cultuurspecifieke zorg draagt bij aan de gezondheid van ouderen en kan ertoe leiden dat ouderen langer zelfstandig kunnen wonen. Het gevoel van thuiskomen creëert rust (Djalar Pienter, 2020). Hierbij wordt rekening gehouden met de taal die mensen spreken en met cultuurspecifieke behoeften zoals halal koken en ruimte voor gebed (van Houten et al., 2017). In Nederland groeit het aantal zorginstellingen die cultuursensitieve zorg verlenen. Cultuursensitieve dagbestedinggroepen blijven hierbij achter (Pijnappels, 2018). Het uit handen geven van zorg wordt binnen sommige culturen als een taboe gezien. Zo is voor veel families het plaatsen van een ouder met een migratieachtergrond in een verpleeghuis ondenkbaar. Niet alleen vanuit de culturele of religieuze overtuiging, maar ook uit angst voor geroddel en achterklap (Maas, 2019).

Onderzoek wees uit dat ook een multiculturele vorm van dagbesteding door de bezoekers als positief wordt ervaren. Hierbij richt de dagbesteding zich niet specifiek op een cultuur, maar gaat het meer om een harmonie van meerdere achtergronden. Het tegengaan van eenzaamheid, ontspanning en afleiding werden door de ouderen als redenen gegeven om de groep te bezoeken. Ouderen met een migratieachtergrond gaven aan het prettig te vinden om een dagbesteding te bezoeken waar daadwerkelijk meer ouderen met een migratieachtergrond zijn. Ook Nederlandse ouderen die de groep bezoeken gaven aan de diversiteit in de groep belangrijk te vinden. Er is niet

een groep of cultuur die overheerst, daardoor is het niet een plicht om strikte regels of gewoontes te volgen (Pijnappels, 2018).

Samengevat is het doel van een dagbesteding om te ouderen een daginvulling te geven die bijdraagt aan de psychische en fysieke gezondheid. Er wordt hierbij getracht om de invulling voor de ouderen aantrekkelijk te maken. Cultuurspecifieke zorg heeft als doel om bij het ondersteunen en zorgen zoveel mogelijk rekening te houden met de cultuur van de zorgbehoevende. Op het gebied van dagbesteding komt dit momenteel nog tekort, hoewel duidelijk is dat migrantenouderen en mantelzorgers juist deze vorm van respijtzorg hard nodig hebben.

2.3 Migrantenouderen in Ede

De website 'Ede in cijfers' geeft aan dat Indische bevolkingsgroep met 3.080 mensen de grootste groep met een migratieachtergrond in de gemeente Ede is. Indische en Molukse mensen vallen op deze website gezamenlijk onder de noemer Indonesië. De Marokkaanse groep telt 2.535 mensen en voor de Turkse groep telt 2.105 mensen (Gemeente Ede, 2019). Dit zijn bevolkingscijfers van 2018. Dit zijn de drie grootste groepen in de gemeente Ede met een migratieachtergrond. De cijfers op de website zijn afgerond op vijftallen. Het begrip migratieachtergrond wordt verbonden aan een persoon van wie tenminste een ouder in het buitenland is geboren. De website Ede in cijfers en het CBS maken onderscheid tussen westerse migranten en niet-westerse migranten. Met het begrip westerse migratieachtergrond wordt een persoon bedoeld met als migratieachtergrond een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord Amerika en Oceanië, en Indonesië en Japan. Met het begrip niet-westerse migratieachtergrond wordt een persoon bedoeld met als migratieachtergrond een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije (Gemeente Ede, z.j.-a). Een persoon uit Nederland of Indonesië valt volgens deze definitie onder de westerse migratieachtergrond, een persoon uit Turkije of Marokko valt onder de niet-westerse migratieachtergrond. De website Ede in cijfers vermeldt geen leeftijden bij de bevolkingsgroepen. Omdat het gaat om dagbestedinggroepen voor ouderen, zijn de gegevens van de leeftijden van deze groepen apart opgevraagd. Van het totaal van 3.080 Indische mensen binnen de gemeente Ede zijn 880 mensen 65 jaar of ouder. Van het totaal van de 2.535 Marokkaanse mensen zijn 175 mensen 65 jaar of ouder. Van het totaal van 2.105 Turkse mensen zijn 70 mensen 65 jaar of ouder. Het is niet zo dat leeftijd een duidelijk criterium is voor deelname aan een dagbestedinggroep, het gaat er meer om of een persoon wel of niet zelf in een zinvolle dagbesteding kan voorzien. Opella geeft aan dat men in aanmerking komt als er sprake is van geheugenproblemen of lichte of zwaardere vormen van dementie. Ook psychische of psychiatrische klachten, psychosociale problematiek of lichamelijke beperking kunnen reden zijn voor een indicatie (Opella, z.j.-a).

De Indische bevolkingsgroep in Nederland is voornamelijk tussen 1945 en 1968 naar Nederland gekomen. De connectie tussen Nederland en Indonesië begint al in de 16e eeuw en wordt sterker met de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1602. Vanaf 1798 begint staatrechtelijk gezien de koloniale periode van Nederlands Oost-Indië. Nederland kwam in deze tijd steeds dichterbij de Indische bevolking te staan. Veel boeren werden gedwongen om gewassen te verbouwen. Machtsverschillen en onderdrukking hadden tot gevolg dat er bij de lokale bevolking nationale gevoelens opkwamen. Een manier om dit tegen te gaan was door begaafde Indonesiërs in Nederland op te leiden om de Nederlanders te ondersteunen. Dit leidde helaas alleen tot meer nationalisme in plaats van een brug tussen de Indische en Nederlandse bevolking. Politieke partijen werden verboden en nationalistische leiders Soekarno en Hatta werden gearresteerd, wat alleen

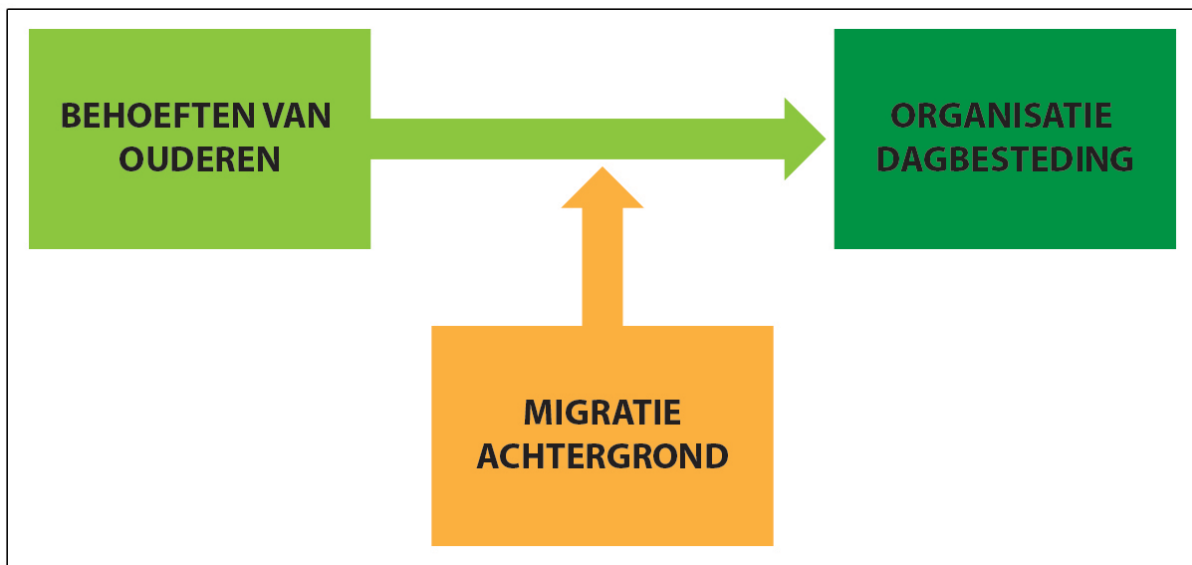
maar tot meer onvrede leidde. In 1945 na de tweede wereldoorlog riepen Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid van Indonesië uit. Er volgde een strijd tussen Indische jongeren en Nederlandse soldaten. Dit kwam tot een eind doordat de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties Nederland opdroeg zich terug te trekken (Indisch Herinneringscentrum, z.j.). De onafhankelijkheid van Indonesië werd op 27 december 1949 in Den Haag ondertekend (Anderson, 2013). Nederlandse staatsburgers in Indonesië moesten kiezen tussen de Nederlandse of Indonesische nationaliteit. In totaal zullen ongeveer 300.000 Nederlanders en Indo-Europeanen naar Nederland repatriëren en migreren (Indisch Herinneringscentrum, z.j.).

De moderne staat Marokko ontstaat als het land zich in 1956 onafhankelijk verklaart van Frankrijk en Spanje. Er ontstaat een dictatuur die naast politieke onderdrukking ook werkloosheid als gevolg heeft. Veel Marokkanen zoeken in de jaren zestig dan ook hun heil in West-Europa. Hier is voldoende werk en de levensomstandigheden zijn bovendien beter en veiliger. Wanneer er in Nederland in de jaren zestig een bloeiende economie ontstaat, is er een overvloed aan werk en een tekort aan werknemers voor het verrichten van laagbetaald werk. Onder andere in Marokko worden mannen geworven om de arbeidsplekken in Nederland te vullen. De Nederlandse overheid besluit in 1968 om meer controle uit te oefenen op deze arbeidsmigranten. Deze nieuwe procedure kost bedrijven echter veel tijd en geld. Het is daardoor voor hen aantrekkelijker om illegale gastarbeiders aan te nemen. Dit leidt tot zo'n 20.000 illegalen aan het begin van de jaren zeventig. Veel arbeidsmigranten keren niet meer terug naar hun vaderland. Ze dachten voor een aantal jaar geld te kunnen verdienen in Nederland en daarna weer terug te keren naar Marokko. De mannen realiseerden zich meer en meer dat de toekomst in Nederland er voor hen en hun gezin er beter uitzag dan de toekomst in Marokko (van der Meer, z.j.).

Ook voor Turkse arbeidsmigranten was de werkgelegenheid in de jaren 60 in West-Europa aantrekkelijk. Tussen 1960 en 1973 kwamen 65.000 Turkse migranten naar Nederland. Zij waren vooral afkomstig uit het Midden en Zuidoosten van Turkije, waar in die tijd veel werkloosheid heerste. De overgrote meerderheid van de Turkse gemeenschap in Ede is afkomstig uit de stad Trabzon in het Noorden van Turkije (Celic, 2015). Vanaf 1974 werden er in Nederland geen arbeidsvergunningen meer aan arbeidsmigranten gegeven en vond de Turkse immigratie voornamelijk plaats in het kader van gezinsvorming en gezinshereniging (Butter, 2011). Begin jaren 80 kwam deze gezinshereniging op gang. De eerste generatie Turken, met een gezin in het geboorteland, besloten hun vrouwen en kinderen te laten overkomen. Celic benoemt dat de eerste generatie zich vandaag de dag nog steeds niet thuis voelt in Nederland. De wens om alsnog terug te keren naar Turkije is aanwezig, maar dat levert weer nieuwe problemen op. Vrouwen willen meestal niet terug, want voor hen zijn de kinderen en kleinkinderen in Nederland heel belangrijk. Ook zijn de families die toen achterbleven veranderd (Celic, 2015).

2.4 Conceptueel model

De variabelen van het onderzoek zijn vormgegeven in een conceptueel model.

Figuur 2. Conceptueel model

In het conceptueel model zijn de behoeften van ouderen de onafhankelijke variabele. Wanneer ouderen in bepaalde omstandigheden niet goed kunnen zorgen voor een tijdsinvulling of eigen veiligheid, kan er gekozen worden voor deelname aan een dagbesteding. Hoe deze dagbestedinggroep wordt georganiseerd is de afhankelijke variabele in dit onderzoek. Er wordt onderzocht wat belangrijk wordt geacht door migrantenouderen voor deelname aan een dagbesteding. Dit is de moderator die beïnvloedt hoe de dagbesteding wordt vormgegeven.

2.5 Hypotheses

Naar aanleiding van het bovenstaande theoretisch kader worden de volgende hypotheses geformuleerd. Deze hypotheses worden gebruikt om te ondersteunen bij het beantwoorden van onderzoeksvraag en de deelvragen.

- 1) *Het is voor migrantenouderen belangrijk dat er rekening wordt gehouden met culturele achtergrond en gebruiken die hierbij horen.*
- 2) *Het is voor migrantenouderen met een islamitische achtergrond belangrijk dat er rekening wordt gehouden met gebruiken in hun religie.*
- 3) *Het is voor migrantenouderen belangrijk dat een leidinggevende de taal spreekt.*

2.6 Einde theoretisch kader

In hoofdstuk 2 is de theorie van het onderzoek verder uitgediept. Deze gegevens worden onder meer gebruikt om het semigestructureerde interview vorm te geven. Dit wordt verder beschreven in hoofdstuk 3, de methode. Hier wordt verder ingegaan op de populatie, steekproef en de procedure van het onderzoek.

3 Methodologie

Hoofdstuk 3 omschrijft de methode van het onderzoek. Als eerste komen het onderzoekstype, de dataverzamelmethode en het onderzoeksinstrument aan bod. Vervolgens wordt in paragraaf 3.2 informatie gegeven over de onderzoekspopulatie en de steekproef. In paragraaf 3.3 wordt ingegaan op de procedure van het onderzoek. De methode die wordt gebruikt om de verzamelde data te analyseren wordt in paragraaf 3.4 uitgelegd.

3.1 Onderzoeksmethode en onderzoeksinstrument.

Om data te verzamelen over migrantenouderen binnen de gemeente Ede is gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews. Bij kwalitatief onderzoek wordt dieper ingegaan op de achtergronden van de verzamelde gegevens. Er worden geen cijfermatige gegevens verzameld om antwoord te geven op de onderzoeksvraag. De benadering is open en flexibel. Dit maakt het type onderzoek ideaal wanneer in de vraagstelling gevraagd wordt naar hoe personen een situatie beleven, naar motieven en achterliggende argumenten (Verhoeven, 2010). Kwalitatief onderzoek maakt het mogelijk om in te gaan op de beleving van de migrantenouderen, hun achterliggende motivaties, meningen, wensen en behoeften. Deze methode kan daarom ook worden omschreven als inventariserend onderzoek (de Graauw, z.j.). Door middel van deze methodes geeft het onderzoek inzicht in de persoonlijke beleving van doelgroep. Voor dit onderzoek vinden in de eerste stap open interviews plaats bij bestaande dagbestedinggroepen die zich richten op cultuurspecifieke zorg. De gegevens die uit deze gesprekken naar voren komen, worden samen met de informatie van het theoretisch kader in een tweede stap gebruikt om de semigestructureerde interviews op te stellen. Het doel is om door middel van dit instrument te inventariseren welke behoeften welke migrantenouderen in de gemeente Ede hebben bij het deelnemen aan een dagbestedinggroep.

3.1.1 Open interview

In de eerste stap wordt de onderzoeksmethode open interview gebruikt om data te verzamelen bij bestaande dagbestedinggroepen voor migrantenouderen. Deze methode wordt gebruikt om de eerste deelvraag te beantwoorden en biedt ondersteuning voor het opstellen van een semigestructureerd interview voor ouderen met een migratieachtergrond. De interviews vinden plaats bij Kiymet, dagbesteding voor Marokkaanse vrouwen in Amersfoort, woonzorgcentrum voor Indische ouderen Rumah Kita in Wageningen en zowel de Turkse als de Marokkaanse dagbestedinggroep van Tante Louise in Bergen op Zoom. Het gaat hierbij om een observatie van de locatie gericht op de faciliteiten en daarnaast een gesprek met een begeleider van de locatie. In dit gesprek ligt de focus op aan welke specifieke behoeften de dagbestedinggroep voorziet. Het doel van deze methode is om te inventariseren welke punten bij deze dagbestedinggroep als belangrijk worden beschouwd om dagbesteding op maat te bieden voor de betreffende groep migrantenouderen. De gesprekken worden opgenomen en getranscribeerd. Vragen in dit gesprek zijn vormgegeven aan de hand van bronnen gebruikt in het theoretisch kader. De vragen kunnen gebruikt worden om door te vragen op deze gegevens, maar het belang ligt ook bij nieuwe informatie en de expertise van de groepsbegeleiders.

3.1.2 Semigestructureerd interview

Tijdens de tweede stap van het onderzoek wordt gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. De verschillende gespreksonderwerpen van het interview zijn tot stand gekomen door

middel van de literatuur als omschreven in theoretisch kader en door middel van de informatie die tijdens de eerste stap van het onderzoek naar voren is gekomen. De structuur van de interviews is vormgegeven aan de hand van de deelvragen en de onderzoeksvraag. Aan de hand van de interviews worden de onderzoeksvraag en deelvragen 2 tot en met 5 beantwoord. Het semigestructureerde interview is een instrument om doelgericht vragen te kunnen stellen, om waar nodig op antwoorden door te kunnen vragen en om informatie te krijgen voor het onderzoek. Deze methode wordt vaak gebruikt bij het verzamelen van informatie over belevingen en ervaringen van mensen, gebeurtenissen, verschijnselen en situaties. Een voordeel van het semigestructureerde interview is dat de interviewer kan doorvragen op de antwoorden van de respondent wanneer de situatie hierom vraagt. Zo wordt er ruimte gecreëerd om een duidelijk beeld te krijgen van persoonlijke opvattingen en de beleving van respondenten (Migchelbrink, 2013).

3.2 Onderzoekspopulatie en steekproef

Tot de populatie van het onderzoek behoren alle personen waarover er in het onderzoek een uitspraak wordt gedaan. Dit is het domein waarbinnen het onderzoek zich vormgeeft (Verhoeven, 2010). Voor het onderzoek is bepaald welke drie migrantengroepen binnen de gemeente Ede de grootste zijn. Dit zijn de Indische/Molukse bevolkingsgroep, de Marokkaanse bevolkingsgroep en de Turkse bevolkingsgroep (Gemeente Ede, 2019). Van deze groepen zijn bij de gemeente Ede gegevens over de leeftijd van deze groepen aangevraagd. De dagbestedinggroepen van Opella hebben niet een duidelijke leeftijdsdrempel voor cliënten, het gaat meer om de vorm van problematiek bij de cliënt. Psychische problemen resulterend uit dementie of sociale isolatie kunnen in een ondersteuningsplan worden aangedragen om een vergoeding van de WMO te vragen, een indicatie die nodig is voor deelname aan een dagbestedinggroep (Gemeente Ede, z.j.-b). Omdat migrantenouderen in vergelijking met autochtone Nederlandse ouderen in Nederland over het algemeen een slechtere gezondheid, meer chronische aandoeningen en een minder goede geestelijke gezondheid hebben (Verhagen et al., 2013), en omdat migrantenouderen daardoor al op hun 55ste tot de categorie ouderen behoren (Verstappen & van den Broeke, 2018) is ervoor gekozen om ouderen te includeren van 55 jaar en ouder. Er is niet geselecteerd op een specifieke problematiek, de culturele achtergrond en de leeftijd zijn de voorwaarden van de inclusie. Het is lastig om de gehele populatie van deze specifieke bevolkingsgroepen bij het onderzoek te betrekken. Onder andere het tijdsbestek is hiervan een reden. Om deze reden is gebruik gemaakt van een steekproef. Van ieder van de 3 migrantengroepen worden 10 ouderen bij het onderzoek betrokken, 5 vrouwen en 5 mannen.

3.3 Procedure

Naar aanleiding van de literatuur in het theoretisch kader zijn vragen opgesteld om te gebruiken in de open interviews bij bestaande dagbestedinggroepen voor migrantenouderen. De dagbestedinggroepen zijn per e-mail benaderd met de vraag of het mogelijk was de locaties te bezoeken voor informatie en advies. Deze open interviews zijn opgenomen en getranscribeerd.

Er is gekozen om respondenten te werven naar beschikbaarheid en bereidbaarheid om mee te werken aan het onderzoek. Om contact te leggen met Indische respondenten van het onderzoek is contact gelegd met buurthuizen De Meerpaal, De Velder, De Kolk en Het Kernhuis, vereniging Kumpulan Kakatumbu en Toko Neba. De ouderen zijn van tevoren telefonisch of persoonlijk benaderd of ze willen deelnemen aan het onderzoek. Respondenten van Indische afkomst dachten zelf actief mee aan manieren om met andere ouderen van dezelfde afkomst in contact te komen. De

Marokkaanse ouderen zijn geworven met behulp van cultuurvertalers Said Alouati en Hallouma Baza, de genoemde buurthuizen en de Marokkaanse moskee in Ede. Turkse ouderen zijn geworven met behulp van cultuurvertaler Fadim Gunes. Daarnaast is er ook contact gelegd met Stichting Islamitisch Centrum Ede, de Grote Turkse Moskee in Ede en contacten via Opella. Deze respondenten werden persoonlijk benaderd. Wanneer de respondent niet goed Nederlands sprak, fungeerde de cultuurvertaler als tolk. Gesprekken vonden plaats in een buurthuis, op een locatie van Opella of bij de respondenten thuis. Soms was er een familielid of kennis bij het gesprek aanwezig. Voorafgaand aan de interviews is aangegeven dat de anonimiteit van de respondenten gewaarborgd zal worden.

3.4 De methode van analyseren van de gegevens

Het analyseren van de gegevens van het onderzoek wordt uitgevoerd door middel van een kwalitatieve analyse. Bij het proces van deze analyse zijn er drie onderzoeksactiviteiten die elkaar herhaaldelijk afwisselen: waarnemen, analyseren en reflecteren. Bij het onderdeel waarnemen worden alle opgenomen interviews getranscribeerd. Het gesprek wordt in zijn geheel letterlijk uitgeschreven, zodat er bij het analyseren van de antwoorden zo nauwkeurig mogelijk gewerkt kan worden. De transcripties worden gelezen en er wordt bepaald welke uitspraken relevant zijn voor het beantwoorden van de deelvragen en de onderzoeksvraag. Dit vormt al het voorproces van de analyse.

Bij het coderen wordt de inhoud van het interviewmateriaal als het ware geknipt, waarbij alleen de relevante informatie en uitspraken die belangrijk zijn voor het onderzoek overblijven. Niet-relevante uitspraken worden niet meegenomen in het coderen (Baarda et al., 2013). Al deze informatie en uitspraken worden per specifiek onderwerp gebundeld en gecodeerd met bijvoorbeeld een begrip waar deze informatie binnen het onderzoek aan refereert. Zo kan de informatie bijvoorbeeld per deelvraag worden geordend. Dit heet ook wel open coderen (Baarda et al., 2013). Hier wordt ook de waarde positief of negatief aan verbonden, bijvoorbeeld of de respondent wel of geen waarde hecht aan een cultureel element. Dit wordt per interview verwerkt.

Vervolgens worden alle gecodeerde uitspraken verder bekeken om te bepalen welke informatie werkelijk relevant zijn en bijdragen aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag en de deelvragen. Bij het reflecteren van deze gegevens en het proces in zijn geheel, kunnen nieuwe inzichten ontstaan. Deze punten kunnen worden gebruikt voor de aanbevelingen, conclusie en discussie van het onderzoek.

4 Resultaten

In dit hoofdstuk is de uitvoering van het onderzoek beschreven en wat de respons is geweest van de interviews. Vervolgens zijn de resultaten per deelvraag uitgewerkt.

4.1 Uitvoering en respons

De open interviews bij de dagbestedinggroepen vonden plaats in juni 2019. Deze dataverzameling gaat om vier gesprekken bij cultuurspecifieke zorglocaties bij drie organisaties. Dit betreft de gecombineerde dagbestedinggroep van Marokkaanse en Turkse vrouwen van Kiymet in Amersfoort, zorghuis voor Indische ouderen Rumah Kita in Wageningen, dagbesteding voor Marokkaanse vrouwen en dagbestedinggroep voor Turkse ouderen van Tante Louise in Bergen op Zoom.

De semigestructureerde interviews zijn afgenomen tussen juli 2019 en november 2019. De interviews vonden plaats onder de drie geselecteerde bevolkingsgroepen. De interviews met de Indische doelgroep vonden plaats in de maanden juli, augustus en september. De gesprekken met de Marokkaanse en Turkse doelgroep vonden plaats in oktober en november. Per groep is met vijf mannen en vijf vrouwen een interview afgenomen. Hiermee is het van tevoren beoogde aantal respondenten behaald. Het is een totaal van 30 interviews, 15 mannen en 15 vrouwen. Deze respondenten hadden allen een leeftijd van 55 jaar of ouder. De respons naar sekse, gemiddelde leeftijd en de aanwezigheid van een tolk zijn hieronder weergegeven in tabel 1.

Tabel 1.

Aantallen respondenten

	Indisch	Marokkaans	Turks
<u>Geslacht aantal</u>			
Man	5	5	5
Vrouw	5	5	5
<u>Gemiddelde leeftijd in jaren</u>			
Man	77	66,8	63
Vrouw	72	66,8	67,6
<u>Tolk nodig bij gesprekken</u>			
Man	0	4	3
Vrouw	0	3	5

4.2 Resultaten per deelvraag

Hieronder wordt per deelvraag en per culturele achtergrond de resultaten weergegeven. Als eerste wordt bij 4.2.1 de resultaten van de open interviews weergegeven. Bij de volgende punten wordt ingegaan op de semigestructureerde interviews.

4.2.1 Open interviews

Rumah Kita (Indisch/Moluks)

Bij het zorghuis voor Indische ouderen Rumah Kita in Wageningen sprak ik met clustermanager dhr. van Eldonk. Hij benoemt dat cultuurspecifieke zorg voor Indische ouderen een meerwaarde voor de kwaliteit van leven is. Hij benoemt implementeren van de Indische cultuur in de invulling van de dagbesteding als belangrijkste punt. Dit omvat gespreksonderwerpen en aankleding van de locatie maar ook de kennis van het personeel. Op die manier voelen ouderen zich beter begrepen. Bij Rumah Kita is er in het werven en aannemen van personeel ook een voorkeur voor mensen met een Indische achtergrond, zo geeft dhr. van Eldonk aan. De verwachting hierbij is dat mensen kennis

hebben van de bestaansgeschiedenis, culturele gebruiken en belangrijke Indische woorden kennen. Volgens dhr. van Eldonk spreken de ouderen allemaal Nederlands. In Nederlands Indië was de schoolopleiding al gericht op Nederland. Deze mensen hebben zich altijd Nederlander gevoelt. Leef- en omgangsvormen zijn volgens dhr. van Eldonk vrij gelijk aan die van de Nederlandse cultuur. De mensen hechten veel waarde aan respect voor elkaar en er is een hoge aanrakingsbehoefte. Dit laatste krijgt vorm in het schudden van een hand of aanraken van de schouder. Eten is volgens hem immens belangrijk, niet alleen het nuttigen van Indische maaltijden maar ook de geuren en verhalen. Tezamen met muziek zijn dit twee belangrijke peilers in de cultuur. Deze punten uit het gesprek met dhr. van Eldonk zijn meegenomen bij het opstellen van vragen voor de semigestructureerde interviews.

Kiyet (Marokkaans/Turks)

Het gesprek bij Kiyet is gevoerd met Mw. El Hassouni, de begeleider van de Marokkaanse groep. Zelf is ze ook Marokkaans en spreekt Arabisch en Berbers. Ze ondersteunt ook bij de Turkse dagbestedinggroep. Bij Kiyet is er geen mannengroep omdat Islamitische mannen in Nederland elkaar vinden bij de moskee en de cafés, zo zegt mw. El Hassouni. Voor vrouwen geldt dit niet volgens haar. Ze schrijft dit toe aan de afhankelijkheid van de Turkse en Marokkaanse vrouw, van hun man. Veel vrouwen hebben daardoor volgens mw. El Hassouni op latere leeftijd weinig sociale contacten en vereenzamen hierdoor. De activiteiten die op de groepen worden georganiseerd zijn hetzelfde. Het is volgens mw. El Hassouni lastig om een gecombineerde Marokkaanse en Turkse groep te organiseren vanwege de taalbarrière. Ook is het volgens haar belangrijk dat de begeleider de taal spreekt. Het komt namelijk voor dat bij ziekte van een Arabisch sprekende begeleider, ouderen niet naar de dagbesteding komen als de vervanger niet Arabisch spreekt. Mw. El Hassouni geeft aan dat dit ook te maken heeft met de culturele achtergrond, volgens haar moeten begeleiders zelf van dezelfde afkomst zijn als de cliënten. Er wordt zelfs benoemd dat het beter is wanneer een begeleider zelf ook in het vaderland is geboren, omdat de begeleider dan meer kennis zou hebben van de culturele achtergrond. Ook geeft mw. El Hassouni aan dat een gebedsruimte voor zowel Marokkaanse als Turkse mensen een vereiste is en voor beide groepen moet rekening worden gehouden met religieuze en culturele gebruiken zoals het houden van de ramadan. Het belang van halal eten wordt benadrukt. Mw. El Hassouni benoemt verder het belang van begeleiding van de mantelzorgers. Het zorgen voor je familie heeft volgens haar binnen de Islamitische cultuur een heel andere betekenis dan in de Nederlandse cultuur. Doordat veel van deze punten ontbreken bij een Nederlandse dagbesteding is het volgens mw. El Hassouni niet mogelijk dat Marokkaanse of Turkse ouderen van deze voorziening gebruik maken. Deze gegevens uit het gesprek met mw. El Hassouni zijn gebruikt bij het vormgeven van de semigestructureerde interviews.

Tante Louise (Marokkaans)

Bij de Marokkaanse dagbestedinggroep van Tante Louise sprak ik met begeleider mw. Allaoui. Ze geeft aan dat het voor Marokkaanse ouderen belangrijk is om bij een dagbesteding de invulling te krijgen op de manier hoe ze altijd hebben geleefd. Deze mensen zijn moslim en daar zijn gebruiken en rituelen aan verbonden. Het is belangrijk dat rekening wordt gehouden met de cultuur en de religie van deze mensen. Zo benoemt mw. Allaoui qua groepen een scheiding tussen mannen en vrouwen. Bij Tante Louise is momenteel geen Marokkaanse mannengroep. Volgens mw. Allaoui komt dit omdat oudere Marokkaanse mannen meer sociale contacten hebben opgedaan door bijvoorbeeld werk. Hun sociale kring is groter. Oudere Marokkaanse vrouwen hebben voor de kinderen gezorgd en nooit gewerkt. Zelf activiteiten organiseren hebben ze nooit gedaan, dat zit niet

in hun systeem. Aansluitend noemt mw. Allaoui de taal als belangrijk punt. Eenzaamheid is een groot probleem, ouderen komen om dit tegen te gaan. De mogelijkheid om met elkaar te communiceren is dan een essentiële voorwaarde. Qua religie noemt mw. Allaoui de mogelijkheid om gebruik te maken van de gebedsruimte. Hierbij is het belangrijk dat men zichzelf van tevoren goed reinigt in een geschikte badkamer. Ook moeten maaltijden halal zijn. Volgens mw. Allaoui is het ook praktisch dat het personeel zelf van Marokkaanse afkomst is. De taal wordt gesproken en er is kennis van de cultuur en religie. Bezoekers komen volgens mw. Allaoui omdat er met deze punten rekening wordt gehouden, zo zijn ze het gewend. Als dit ontbreekt, is de kans groot dat de mensen niet komen. Deze punten zijn gebruikt in het opstellen van de vragenlijst voor de semigestructureerde interviews.

Tante Louise (Turks)

Bij de Turkse dagbestedinggroep van Tante Louise sprak ik met begeleider mw. Yasar. Zij benadrukt de brugfunctie die de begeleiders bij een cultuurspecifieke dagbesteding hebben. Stap voor stap wordt er contact gemaakt met de Turkse ouderen waardoor een vertrouwensband ontstaat en de ouderen het gevoel hebben dat ze dingen kunnen bespreken met de begeleider. Dit is belangrijk omdat er binnen de Turkse en Marokkaanse culturen niet makkelijk over gevoelens wordt gesproken. Om ouderen goed te kunnen begeleiden is het daarom volgens mw. Yasar belangrijk dat de Turkse taal wordt gesproken. Hierdoor kan ouderen ook meer worden bijgebracht over gezonde voeding, wat belangrijk is omdat Turkse ouderen veel met gezondheidsproblemen als overgewicht en diabetes te maken hebben. Dit wordt ook genoemd in het theoretisch kader. Mw. Yasar benoemt hierbij het belang van halal eten. Ook geeft ze aan dat voor Turkse mensen het belangrijk is dat er meerdere keren tijdens het bezoek gebeden kan worden. Hiervoor is een aparte gebedsruimte en een badkamer. Religie is belangrijk geeft mw. Yasar aan, zo vinden ouderen het geweldig dat er wekelijks citaten uit de koran worden voorgelezen. Dit geeft de ouderen rust en troost. Mw. Yasar benoemt dat Turkse ouderen in Nederland lang het idee hebben gehad dat ze terug zouden gaan naar hun vaderland. Hierdoor zijn deze mensen matig geïntegreerd en hebben ze zich altijd met de Turkse cultuur bezig gehouden. Het is daarom volgens mw. Yasar belangrijk dat ouderen die niet meer goed zelf voor een daginvulling kunnen zorgen, naar een dagbesteding kunnen waar het niet ineens heel anders is. Er moet rekening worden gehouden met de cultuur, taal en religie. Bij deze Turkse dagbestedinggroep zijn de mannen en vrouwen niet gescheiden. Turkse ouderen zijn hierin anders dan Marokkaanse ouderen volgens mw. Yasar. Het ligt er volgens haar ook aan vanuit welke regio in Turkije de mensen afkomstig zijn. Bij andere groepen kan een scheiding tussen mannen en vrouwen wel heel belangrijk zijn. Bij deze groep is er ook een praktisch element aan verbonden. Een scheiding van mannen en vrouwen was bij de Turkse dagbestedinggroep volgens mw. Yasar een stuk lastiger te organiseren. Ook de genoemde punten uit dit gesprek zijn meegenomen in de opzet van het semigestructureerde interview.

4.2.2 Sociaal-culturele voorwaarden

Indische respondenten

Cultuur werd in alle tien de gesprekken genoemd als een waardevol punt. Dit slaat voornamelijk op de omgangsvorm die bij de cultuur hoort, het respect voor de ouderen, de beleefdheid, het belang van kennis van de achtergrond van de Indische bevolkingsgroep. Kennis van deze gegevens wordt als waardevol gezien, voorwaardelijk om op een goede manier met deze ouderen om te kunnen gaan. Dit slaat voornamelijk op de omgangsvorm van het personeel. Een respondent gaf een voorbeeld:

"Toen mijn opa in de Klinkenberg zat, toen had hij daar heel veel problemen mee, met de kledingvoorschriften. Hij had namelijk een soort Vietnamese kleding. Dat was een dagkleding. Maar ze noemden dat een pyjama. Maar dat was geen pyjama. Dus hij mocht met die broek en dat hemd, mocht hij geen koffie drinken."

Volgens de respondent kan een gebrek aan kennis over de cultuur veel onbegrip opleveren, zowel bij cliënten als bij personeel. Een belangrijk punt van cultuur wat alleen door de Indische respondenten wordt genoemd is muziek. Negen respondenten gaven aan dat het belangrijk is voor de sfeer dat er iets met muziek gebeurt. Het line-dancen genaamd "Potjo Potjo" wordt genoemd, Krontjong muziek, oude Indische liedjes, live of van de cd. Het spreken van de taal wordt door acht respondenten genoemd, maar er wordt benadrukt dat het niet het belangrijkste punt is. Alleen de oudsten zouden nog Indisch praten. De meeste mensen gingen al in Indonesië naar Nederlandse scholen. De meerwaarde zit hem voornamelijk in de kennis van bepaalde woorden.

Marokkaanse respondenten

Alle tien de respondenten vinden het belangrijk dat er bij een dagbestedinggroep rekening wordt gehouden met het element cultuur. Een scheiding tussen man en vrouw wordt hierin als het voornaamste argument aangedragen. Respondenten noemen het ontbreken van een scheiding tussen mannen en vrouwen ook als reden om niet deel te nemen aan Nederlandse dagbestedinggroepen. Drie ouderen geven overigens aan dat zij hier zelf niet het meeste belang aan hechten maar dit benoemen omdat het naar hun idee over het algemeen als een zeer belangrijk punt wordt gezien. Acht ouderen geven aan dat het ook belangrijk is dat ze onderling hun eigen taal kunnen spreken. Het element cultuur hangt nauw samen met religie. Het gaat om voorbeelden bepaalde gebruiken of gedragcodes, zoals vrouwen wel of niet een hand geven. De een noemt dit cultuur, een ander schaaft dit onder het begrip religie. Lezingen uit de Koran en rekening houden met islamitische feestdagen zijn andere punten van belang. Ouderen vinden het fijn dat er op deze manier rekening wordt gehouden met hun culturele achtergrond. Vijf ouderen geven aan dat zij het ook heel belangrijk vinden om sportieve activiteiten met elkaar uit te kunnen voeren. Twee ouderen geven aan dat het in de toekomst wellicht interessant is om gemengde groepen van mannen en vrouwen te organiseren.

Turkse respondenten

Bij de Turkse respondenten gaven acht ouderen aan dat het belangrijk is dat er met cultuur rekening wordt gehouden. Ook deze ouderen aan dat het vooral gaat over de kennis van de begeleiders over de culturele achtergrond, ongeschreven regels en religieuze gebruiken. Een scheiding tussen man en vrouw werd door negen respondenten als belangrijk punt genoemd. Ook de taal is een belangrijk punt, acht respondenten geven aan het van belang te vinden dat er onderling Turks gesproken kan worden. Twee personen gaven aan het belangrijk te vinden om ook met elkaar Turkse televisie te kijken. Bij de Turkse respondenten werd ook twee keer gesproken over speciale voorzieningen om bij de toiletgang ook gebruik te kunnen maken van stromend water om te spoelen, de begeleiding zou niet gek moeten kijken van dit soort gebruiken.

4.2.3 Voorwaarden faciliteiten locatie

Indische respondenten

De aankleding van de locatie wordt acht keer als een waardevol punt genoemd. Het gaat dan over typische Indische schilderijen, Wajangpoppen, Indische vliegers en waaiers, Batik kledjes en

momenten met traditionele klederdracht. De Indische ouderen stellen geen bijzondere voorwaarde aan de locatie of specifieke voorzieningen.

Marokkaanse respondenten

De Marokkaanse respondenten hebben verschillende eisen aan de locatie van een dagbesteding. Alle respondenten noemen de mogelijkheid om gebruik te maken van een gebedsruimte belangrijk. Vijf keer per dag neemt men de tijd voor het gebed, dit kan oplopen tot drie momenten van gebed tijdens een bezoek aan de dagbesteding. Men ziet een gebedsruimte als voorwaarde omdat men anders naar de moskee moet om te bidden. Aanvullend aan de gebedsruimte wordt ook door 8 geïnterviewden een wasruimte genoemd. Dit is een plek waar een islamitisch persoon zijn handen en voeten op de juiste manier kan reinigen om schoon aan het gebed deel te kunnen nemen. Zoals eerder aangegeven is een scheiding tussen man en vrouw door alle respondenten genoemd. Dit zou kunnen resulteren in twee aparte dagbestedinggroepen, wat mogelijk eisen stelt aan de locatie. Qua aankleding noemen vijf respondenten specifiek een Marokkaans type bank, een ruim model met veel kussens. Deze mensen associëren dit met ontspanning en de Marokkaanse cultuur. Twee ouderen geven aan dat het wel wenselijk is om de aankleding typisch Marokkaans te maken maar kunnen geen voorbeelden geven.

Turkse respondenten

De Turkse respondenten noemen vergelijkbare eisen als de Marokkaanse respondenten. Acht van de tien geïnterviewden noemen een gebedsruimte en een plek om te wassen als belangrijke voorwaarde. Twee respondenten zeggen de gebeden uit te kunnen stellen tot ze weer thuis zijn. De acht andere ouderen benoemen dat zowel een gebedsruimte als een ruimte om te wassen voor het gebed belangrijke voorwaarden zijn voor een prettige dagbestedinggroep voor Turkse ouderen. Ook bij Turkse mensen speelt het punt van de scheiding tussen man en vrouw. Over de aankleding van de locatie van een Turkse dagbesteding wordt door de geïnterviewden drie keer gesproken over een comfortabel bankstel als de belangrijkste voorwaarde.

4.2.4 Voorwaarden voeding

Indische respondenten

Voeding wordt door de Indische respondenten in ieder van de tien gesprekken genoemd als een heel belangrijk punt. Een respondent gaf aan dat praten over eten net zo belangrijk en vanzelfsprekend voor Indische mensen is als praten over het weer voor de Nederlandse bevolking. Mensen praten graag over de verschillende soorten eten en hoe lekker pittig het eten is. Het is belangrijk om tijdens de lunch een Indische maaltijd klaar te maken. Er wordt ingegaan op het belang van het vers bereiden van de maaltijd omdat geuren heel veel doen met de herinneringen en verbeelding. Ook het uitdelen van verschillende snacks als tussendoortje wordt meerdere keren benoemd. Er wordt de tijd genomen voor de maaltijd, het eten mag dus gerust een hele grote rol hebben bij een dagbesteding. Over het punt of ouderen ook actief betrokken moeten worden bij het klaarmaken, zijn de meningen verdeelt. Hygiëne is een probleem, maar je zit er ook mee dat veel mensen maaltijden op een andere manier klaarmaken. Dit zou ook voor conflicten kunnen zorgen. Hoe dan ook, voeding is zeer belangrijk vanuit de Indische cultuur.

Marokkaanse respondenten

In alle tien de gesprekken wordt voeding als belangrijk punt genoemd, maar dan vooral vanuit religieus oogpunt. Het vlees moet volgens islamitische wetten worden geslacht, dit wordt halal genoemd. Sommige ouderen zouden ook wel maaltijden gebruiken waarbij het vlees niet halal is,

maar slaan het vlees dan af. Er is ook verschil in de mate hoe serieus dit wordt genomen. Drie mensen gaven bijvoorbeeld aan dat het vlees van de lokale islamitische supermarkt niet echt halal is. Dit vlees moet volgens hen eigenlijk bij de moskee worden verkregen, dan is het echt halal. Daarnaast is ook de persoon die de maaltijd klaarmaakt een aandachtspunt. Een islamitisch persoon gaat naar het idee van deze mensen hier meer hygiënischer mee om.

Turkse respondenten

Ook bij de Turkse gemeenschap wordt halal eten als belangrijk punt genoemd. In alle gesprekken noemt men dit als voorwaarde om een Turkse dagbestedinggroep te laten slagen. Ook bij de Turkse groep is er verschil in de voorwaarden die men hieraan stelt, zo zijn er mensen die het prima vinden als het eten bij een islamitische supermarkt wordt gekocht en als het door een Nederlands persoon wordt klaargemaakt. Vier personen gaven echter aan dat het belangrijk is dat dit vlees op een vertrouwde plek wordt aangeschaft en dat het net zo belangrijk is dat het door een islamitisch persoon wordt klaargemaakt. Een islamitisch persoon zou namelijk veel zorgvuldiger omgaan met de hygiëne.

4.2.5 Voorwaarden qua begeleidend personeel

Indische respondenten

Negen van de tien geïnterviewden geeft aan dat voornamelijk de kennis en de houding belangrijk is. Wanneer een begeleider zelf een Indische achtergrond heeft, is het waarschijnlijk dat deze persoon een streepje voor heeft vanwege de kennis. Het is volgens deze geïnterviewden niet noodzakelijk dat de begeleider zelf de Indische achtergrond heeft. Nederlands personeel zou met een open houding ook voldoende kennis op kunnen doen om deze cultuurspecifieke zorg te kunnen verlenen.

Marokkaanse respondenten

Acht ouderen geven aan dat er bij een vrouwengroep ook een vrouwelijke leidinggevende geplaatst moet worden. Voor mannengroepen geeft een respondent aan dat er ook mannelijke leiding wenselijk is. Negen ouderen geven aan dat het geen probleem is dat er naast een Marokkaans leidinggevende een Nederlandse collega werkt. Dit wordt als positief gezien. Een Marokkaans leidinggevende wordt wel als voorwaarde gezien door deze ouderen, dit heeft te maken met taal, cultuur en religie. Acht ouderen geven aan dat het niet uitmaakt of de Marokkaanse leidinggevende in Marokko of Nederland is geboren. Een persoon denkt dat een Marokkaans persoon geboren in Nederland een betere keuze is. Een persoon denkt dat iemand geboren in Marokko een betere keuze is.

Turkse respondenten

Alle personen geven aan dat wanneer er aparte groepen zijn voor mannen en vrouwen, het belangrijk is dat er bij vrouwen ook een vrouwelijke leidinggevende staat. Bij mannen zijn de meningen verdeelt tussen een man of zowel man of vrouw. Acht ouderen geven aan dat ze het prettig zouden vinden als er tenminste een begeleider op de groep werkt die zelf ook een Turkse achtergrond heeft. Ook hier zijn kennis van de taal, religie en de cultuur de beweegredenen. De andere twee maakt het niet uit van welke afkomst de leidinggevers zijn. Acht personen zagen geen verschil of de Turkse leidinggevende in Nederland of Turkije is geboren. Twee personen vonden een Turks persoon uit Nederland de betere keuze. Negen personen geven aan dat het ook mogelijk is dat een Nederlands leidinggevende als tweede leidinggevende op de groep staat.

5 Conclusie, discussie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt de conclusie van het onderzoek behandeld. In paragraaf 5.1 worden de onderzoeksvraag en de deelvragen beantwoord. Daarnaast worden de hypothesen bevestigd of verworpen. In paragraaf 5.2 worden deze conclusies verder gekoppeld aan relevante literatuur en verder besproken. In paragraaf 5.3 worden er aanbevelingen gedaan aan de opdrachtgever aan de hand van de beantwoorde onderzoeksvraag en deelvragen.

5.1 Conclusie

In paragraaf 5.1 worden de deelvragen beantwoord. De hieraan gekoppelde hypothesen worden vervolgens aangenomen of verworpen. Aan de hand van de deelvragen wordt de onderzoeksvraag beantwoord. De resultaten worden geïnterpreteerd en er worden verbanden gelegd tussen de onderzoeksresultaten en bronnen uit het theoretisch kader.

5.1.1 Deelvraag 1: Welke voorwaarden worden aangedragen door reeds bestaande dagbestedingsgroepen voor ouderen met een migratieachtergrond?

De belangrijkste punten in cultuurspecifieke zorg voor Indische ouderen is ten eerste dat het personeel kennis heeft van de cultuur. Het gaat hierbij om kennis van omgangsvormen, de bestaansgeschiedenis, kenmerkende woorden en specifieke gebruiken. Bepaalde geuren, het bereiden van en praten over Indisch eten kunnen helpen bij het thuis voelen van ouderen. Ook muziek en de aankleding van de locatie helpt bij de belevenis en het aanspreken van de verbeelding.

De belangrijkste punten die in het gesprek bij Kiymet werden genoemd is de scheiding tussen mannen en vrouwen, de mogelijkheid om onderling en met het personeel de eigen taal te spreken (Turks of Arabisch/Berbers), het gebruik van halal maaltijden en de beschikking over een gebedsruimte. Wat betreft het personeel wordt aangegeven dat het wenselijk is dat begeleiders van dezelfde afkomst als de cliënten zijn. Het voordeel is dat deze mensen de taal spreken en de cultuur kennen, dit is van groot belang. Dit is niet alleen praktisch voor het werk met de cliënten maar ook voor de ondersteuning van en contact met mantelzorgers. Het zou meerwaarde hebben wanneer de begeleider zelf in het land van afkomst is geboren omdat de kennis van de cultuur en religie hierdoor nog beter is.

In het gesprek bij de Marokkaanse groep van Tante Louise wordt de implementatie van cultuur en religie benadrukt. Ook hier wordt een scheiding tussen mannen en vrouwen benoemd. Het spreken van de taal en kennis van gebruiken wordt voor het personeel als voorwaarde gezien. Het is zeker een pluspunt als het personeel zelf van Marokkaanse afkomst is. Wat betreft de religie worden de gebedsruimte, een badkamer om te reinigen en halal eten genoemd. De locatie heeft een Marokkaanse bank, er hangen kleurige gordijnen en de ouderen kijken Marokkaanse televisie. Werken met Nederlands personeel wordt als lastig punt genoemd omdat de ervaring leert dat de ouderen wegblijven of alle aandacht op een andere Marokkaanse begeleider richten.

Bij de Turkse groep van Tante Louise wordt het spreken van de taal als eerste voorwaarde aangedragen. De mogelijkheid om op een prettige manier met elkaar te converseren is voorwaardelijk voor het welzijn van de ouderen en het kunnen bieden van productieve begeleiding. De begeleiders hebben een onderwijzende en sturende rol, ook voor de uren dat de ouderen thuis zijn. Een scheiding tussen man en vrouw is bij deze groep niet het geval, zowel omdat de middelen daar niet voor zijn, als dat deze ouderen hier weinig of geen waarde aan hechten. Ook een

gebedsruimte, badkamer en een maaltijd die halal is bereid, zijn van belang qua religieus aspect. Voor de begeleiding is het naast het spreken van de taal belangrijk dat er kennis is van de cultuur en de religie. Dit werkt praktisch voor het aanbieden van een passend programma. Ook bij deze groep wordt benoemd dat het een pluspunt is wanneer het personeel van Turkse afkomst is en werken met een Nederlandse collega een scheve taakverdeling kan veroorzaken doordat de ouderen naar de Turkse begeleider toetrekken.

5.1.2 Deelvraag 2: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond in sociaal-cultureel opzicht?

De Indische ouderen vinden het belangrijk dat er bij een dagbesteding aandacht wordt besteed aan gebruiken en gewoontes die bij de Indische cultuur horen. Dit heeft te maken met activiteiten zoals de implementatie van muziek en dans, de aankleding van de locatie, maar ook de kennis van het personeel, bijvoorbeeld over de bestaansdilemma's en het respect. Ouderen willen op een dagbesteding zich thuis voelen en met hun cultuur in contact gebracht worden.

Marokkaanse respondenten vinden het belangrijk dat er een scheiding is tussen mannen en vrouwen. Daarnaast moet het mogelijk zijn om onderling en met begeleiding Arabisch/Berbers te kunnen spreken. Activiteiten die de Marokkaanse cultuur en het Islamitisch geloof omvatten zijn voor veel ouderen belangrijk voor een interessante invulling.

Voor de Turkse respondenten wordt hun cultuur als belangrijk element gezien voor het inrichten van een dagbesteding. Een scheiding tussen mannen en vrouwen is het belangrijkste argument maar ook het naleven van omgangsvormen zoals het wel of niet een hand geven regels qua hygiëne is belangrijk. Het kunnen spreken van de Turkse taal, zowel onderling als met het personeel is volgens de ouderen voorwaardelijk om je prettig te voelen op de dagbesteding.

5.1.3 Deelvraag 3: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond qua faciliteiten van de locatie?

Indische ouderen stellen weinig voorwaarden aan de locatie. Voor de beleving is het goed om bij de aankleding van de ruimte herkenbare voorwerpen te gebruiken zoals platen van Indische landschappen, wajangpoppen, kledjes, houtwerk en planten. De mogelijkheid om zelf een maaltijd te bereiden is een groot pluspunt.

Het belangrijkste punt voor de Marokkaanse respondenten is een gebedsruimte waar de ouderen in stilte kunnen bidden. Hierbij hoort een wasruimte om het lichaam te reinigen voor het gebed. Er worden details genoemd zoals het kunnen spoelen met water bij het toilet en een lage wasbak om ook de voeten te kunnen wassen. Qua aankleding zijn weinig eisen, een typische Marokkaanse bank wordt genoemd, verder moet het schoon en comfortabel zijn. Een scheiding tussen mannen en vrouwen heeft mogelijk ook een gevolg voor de grootte van de ruimte, of de dagen wanneer de ruimte voor deze aparte groepen gebruikt kan worden.

Ook voor de Turkse respondenten is het kunnen gebruiken van een gebedsruimte en een badkamer een voorwaarde. Tevens speelt bij deze groep de scheiding tussen mannen en vrouwen mogelijk een rol voor de inrichting of het gebruik van de locatie. Qua inrichting worden verder geen specifieke eisen gesteld.

5.1.4 Deelvraag 4: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond qua voeding?

Voeding is een punt wat bij de Indische respondenten veel genoemd wordt. Indisch eten is belangrijk. Niet alleen het nuttigen van een maaltijd, maar ook het met elkaar erover praten, de tijd

nemen om te tafelen en de geuren van het eten worden door de ouderen benoemd. Naast Indisch eten moet er ook voldoende de ruimte zijn voor hapjes tussendoor en de mogelijkheid om zelfgemaakte dingen mee te nemen. De optie om samen eten te maken is volgens sommigen waardevol maar lastig vanwege hygiëne, veiligheid en verschillende meningen over recepten. Voor de Marokkaanse respondenten is het belangrijk dat het eten halal is bereid. Hierin is er verschil tussen mensen die de lokale supermarkt vertrouwen en mensen die het belangrijk vinden dat het vlees bij de moskee vandaan komt en dat de maaltijd door een Marokkaanse persoon wordt klaargemaakt. Dit heeft te maken met de zorgvuldigheid waarmee ouderen de voorschriften navolgen.

Voor de Turkse respondenten gelden dezelfde voorwaarden als bij de Marokkaanse respondenten. Het eten moet halal zijn en er is een verschil in de eisen die mensen stellen aan de plek waar het vlees wordt gekocht en de persoon die de maaltijd klaarmaakt.

5.1.5 Deelvraag 5: Welke voorwaarden stellen ouderen met een migratieachtergrond aan het begeleidende personeel op een dagbestedinggroep?

De Indische respondenten vinden het belangrijk dat de leidinggevende kennis heeft van de Indische cultuur en de bestaansgeschiedenis. Er is geen voorkeur voor Indisch of Nederlands personeel. De Marokkaanse ouderen vinden het prettig als er een Marokkaans persoon als leidinggevende werkt. Het spreken van de taal en kennis van de cultuur en religie zijn hierin de belangrijkste vaardigheden. Bij een vrouwengroep moet dit een vrouw zijn, bij een mannengroep maakt dit niet uit. De meeste ouderen geven aan dat er een Nederlandse leidinggevende als tweede begeleider zou kunnen werken. Of de Marokkaanse persoon in Nederland of Marokko is geboren maakt geen verschil.

Qua personeel hebben de Turkse respondenten dezelfde voorwaarden als de Marokkaanse groep.

5.1.6 Hypotheses

1) Het is voor migrantenouderen belangrijk dat er rekening wordt gehouden met culturele achtergrond en gebruiken die hierbij horen.

Deze hypothese wordt aangenomen. Zowel in de open interviews als de semigestructureerde interviews wordt het belang van cultuurspecifieke zorg onderstreept.

2) Het is voor migrantenouderen met een islamitische achtergrond belangrijk dat er rekening wordt gehouden met gebruiken in hun religie.

Deze hypothese wordt aangenomen. De Marokkaanse en Turkse respondenten benoemen gebruiken zoals het gebed, het lezen van verzen uit de koran en maaltijden die halal zijn bereid.

3) Het is voor migrantenouderen belangrijk dat een leidinggevende de taal spreekt.

Deze hypothese wordt aangenomen. Voor Indische ouderen wordt het als pluspunt genoemd als het personeel woorden en uitspraken van de Indische taal kent. Voor de Marokkaanse en Turkse respondenten wordt het als voorwaarde gezien om van de dagbesteding gebruik te kunnen maken.

5.2 Discussie

In paragraaf 5.2 worden belangrijke verbanden gelegd tussen literatuur, de open interviews en de semigestructureerde interviews. Daarnaast komen de validiteit, betrouwbaarheid en bruikbaarheid van het onderzoek aan de orde. Ook wordt aandacht besteed aan beperkingen van het onderzoek.

Er zijn meerdere overeenkomsten tussen de gesprekken met dagbestedinggroepen en de gesprekken met respondenten. Wat betreft de Indische doelgroep gaf dhr. van Eldonk van Rumah Kita al aan dat deze ouderen al in Nederlands Indië de Nederlandse nationaliteit hadden, naar Nederlandse scholen gingen en zich echt Nederlander voelden. De leef- en omgangsvormen zijn ook zo Nederlands als wat, zo vertelt hij. Voor een aantal mensen die zich vertrouwd voelen met de Indische cultuur, heeft het meerwaarde als hier in de zorg ook aandacht aan wordt besteed. De respondenten gaven hier ook blijk van. Er werd meerdere keren aangegeven dat kinderen in Nederlands Indië vroeger beter de topografie van Nederland kenden dan de Nederlanders zelf. Ook werden opmerkingen gemaakt over typisch Nederlandse voor- en achternamen bij Indische mensen. Het feit dat er zonder taal of cultuur barrière het gesprek kon worden aangegaan met deze respondenten, onderstreepte dit beeld. Een onderzoek uit 2014 richt zich op Health Related Quality Of Life (HRQOL), vertaalt gezondheidsgerelateerde kwaliteit van leven, van Molukse, Marokkaanse en Turkse migrantenouderen in Nederland. Het onderzoek toont aan dat oudere immigrantenpopulaties in Nederland verschillende niveaus van HRQOL ervaren, maar deze verschillen zijn niet gerelateerd aan etnische achtergrond. Multimorbiditeit en eenzaamheid zijn oorzaak van de meeste verschillen in HRQOL. Bovendien dragen geslacht en gehechtheid aan de Nederlandse cultuur gematigd bij aan de variatie in HRQOL. Deze resultaten suggereren dat ouderen met verschillende etnische achtergronden een min of meer vergelijkbaar niveau van HRQOL hebben, zolang hun gezondheidstoestand, sociale middelen en acculturatieniveau vergelijkbaar zijn. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de fysieke en de mentale kwaliteit van leven. Vergeleken met ouderen van de autochtone Nederlandse bevolking scoren Molukse migrantenouderen hoger op zowel de fysieke als de mentale kwaliteit van leven (Verhagen et al., 2014). Dit onderzoek sluit aan bij de houding van de Indische respondenten, ze voelen zich Nederlander, ze hebben geen problemen bij het aansluiting vinden in de maatschappij. Alle Indische respondenten gaven aan dat cultuurspecifieke zorg in hun ogen voor henzelf of andere Indische mensen een verrijking van de kwaliteit van zorg geeft. Bij de gesprekken met de Marokkaanse en Turkse dagbestedinggroepen en gesprekken met respondenten kwamen tevens overeenkomsten naar voren. Dit betreft vooral de meest genoemde punten zoals halal eten, een gebedsruimte, de taal en een scheiding tussen man en vrouw. Verschillend is dat bij de Turkse groep van Tante Louise er geen scheiding is tussen mannen en vrouwen. Dit werd door de Turkse respondenten wel als belangrijk punt genoemd. Mw. El Hassouni van Kiy met gaf aan dat naar haar idee een begeleider die zelf in het vaderland is geboren, meer geschikt is als begeleider dan iemand van dezelfde nationaliteit die in Nederland is geboren. Bij alle drie de groepen van respondenten werd deze mening over het algemeen niet gedeeld.

Mw. Yasar van Tante Louise gaf in het gesprek aan hoe belangrijk het is dat de begeleiders de taal spreken en de cultuur kennen. Zo kan aan een vertrouwensband worden gewerkt en is het mogelijk de mantelzorger ondersteuning te bieden en aan de gezondheid van ouderen te werken. Uit onderzoek blijkt dat huisartsen en verpleegkundigen zich niet voldoende bewust zijn van de rol die zij spelen voor deze mantelzorgers (Tonkens, Verplanke, & de Vries, 2019). Dit onderstreept hoe belangrijk de signalerende en ondersteunende rol van de begeleiding is. Nu wordt er vaak pas aan de bel getrokken wanneer het echt niet meer gaat, wat tot schrijnende situaties kan leiden (Maas, 2019). De cultuurvertalers van Opella gaan ook samen met cliënten naar medici om te kunnen vertalen (Opella, z.j.-a). In de gesprekken met Marokkaanse en Turkse respondenten wisten deze mensen vaak niet wat er momenteel met ouderen gebeurd die hulpbehoevend zijn maar van wie kinderen bijvoorbeeld niet voor ze kunnen zorgen. Een dagbestedinggroep zou volgens deze

respondenten een oplossing kunnen bieden. Communicatie is essentieel voor het sociale leven van mensen, ongeacht cognitief functioneren, en om isolatie te vermijden, versterking van de identiteit van patiënten, en depressie en angst te verminderen (Goth & Strøm, 2018). Het element taal werd door Marokkaanse en Turkse element ook genoemd in verband met noodgevallen. Er werden situaties geschetst waarbij een oudere direct hulp nodig heeft. Als hij zich dan niet verstaanbaar kan maken is dat een groot probleem, zo werd beredeneerd. In het eerder genoemde onderzoek naar Health Related Quality Of Life scoren Turkse migrantenouderen qua mentale kwaliteit ongeveer gelijk aan de Nederlandse ouderen, op de fysieke kwaliteit van leven scoren ze lager. De Marokkaanse migranten ouderen scoren op beide punten lager dan de Nederlandse ouderen (Verhagen et al., 2014). Volgens dit onderzoek naar HRQOL zijn multimorbiditeit en eenzaamheid hier dus de voornaamste oorzaken van, maar ook gehechtheid aan de Nederlandse cultuur gematigd bijdraagt. Het element religie wat door Turkse en Marokkaanse respondenten als belangrijk punt wordt bestempeld, is bij dagbestedingsgroepen uitgebreid besproken en komt ook in de literatuur terug. Ziektes als dementie worden gezien als uitdaging waar god de mensen voor plaatst (Berdai Chaouni et al., 2019) en ouderen vinden troost en kracht in hun geloof. Begeleider mw. Yasar van Tante Louise benoemde dat ze elementen van de koran citeert om ouderen troost te geven. Ook Turkse respondenten gaven aan het belangrijk te vinden dat er met regelmaat uit de koran wordt voorgelezen.

5.2.1 Validiteit

Bij validiteit stelt men de vraag of de resultaten van het onderzoek weergeven wat je wil onderzoeken. De inhoudsvaliditeit van dit onderzoek wordt gewaarborgd door te inventariseren welke onderwerpen belangrijk zijn voor cultuurspecifieke zorg. Dit gebeurt door middel van bronnen in het theoretisch kader en de open interviews. Aan de hand van deze punten is het semigestructureerde interview vormgegeven. In de semigestructureerde interviews is zoveel mogelijk ruimte gegeven voor de mening van de ouderen. Pas als bepaalde onderwerpen niet werden benoemd, werd gevraagd wat de visie van de respondent is over dat specifieke punt. De begripsvaliditeit is bij dit onderzoek is wat moeilijk te omschrijven. Het onderzoek richt zich min of meer op het construct tevredenheid, maar vraagt hierin vooral wat nodig is om tevreden te zijn met de voorzieningen op een dagbesteding. In het vooronderzoek is door middel van bronnen en open interviews een beeld geschetst welke punten op andere plekken voor de doelgroepen belangrijk worden geacht voor de voorwaarden van een dagbestedinggroep. Het semigestructureerde interview tracht als zoals genoemd om eerst te controleren of de mening van de respondent overeenkomt. Wanneer veronderstelde belangrijke punten ontbreken, wordt doorgevraagd hoe de respondent over het missende onderwerp denkt. Vaak werden punten door de respondent over het hoofd gezien omdat dit als vanzelfsprekend werd gevonden. De criteriumvaliditeit meet de mate van overeenkomst met andere metingen. In Ede is dit onderzoek nog niet eerder uitgevoerd. De gebruikte constructen zijn zoals genoemd bepaald aan de hand van bronnen en open interviews. De reacties van de respondenten komen grotendeels overeen met de punten die in het theoretisch kader en de open interviews zijn genoemd. Voor een zo optimaal mogelijke validiteit, moet het onderzoek vrij zijn van systematische fouten. Deze systematische fouten worden zoveel mogelijk ondervangen, waardoor je er vanuit mag gaan dat de resultaten een afspiegeling zijn van de werkelijkheid (Verhoeven, 2010). Bij dit onderzoek werd voor ieder interview de anonimiteit van de respondent besproken. Hierdoor is de kans op sociaal wenselijke antwoorden minder groot. De tolken die bij de gesprekken aanwezig waren,

hebben al een vertrouwensband met de respondent. Dit wordt ook gezien als positief effect om de kans op sociaalwenselijke antwoorden te verkleinen.

5.2.2 Betrouwbaarheid

Baarda et al. (2013) benoemt dat het een voordeel en tevens een nadeel van kwalitatief onderzoek is dat de onderzoeker zelf een onderzoeksinstrument is. Het is mogelijk dat het humeur van de onderzoeker de kwaliteit van het interviewen beïnvloed wordt. Het is belangrijk om als onderzoeker hierop bedacht te zijn. Het semigestructureerde interview speelt hierin ook een belangrijke rol. Aan de ene kant is ieder gesprek uniek omdat er op uitspraken en suggesties van de respondenten kan worden doorgevraagd. Aan de andere kant is het juist belangrijk om bij onduidelijkheden goed door te vragen zodat aan het gesprek de standpunten van de respondent helder zijn. Bij de semigestructureerde vragenlijst is voor het beantwoorden van de deelvragen getracht zo weinig mogelijk suggesties te geven. Bij dit onderzoek zijn de gesprekken opgenomen en vervolgens getranscribeerd. Dit draagt bij aan de betrouwbaarheid.

Een lastig punt in dit onderzoek is het feit dat er bij ongeveer de helft van de gesprekken een tolk nodig was om bij het interview te ondersteunen. Er is bewust gekozen om de vragenlijsten van tevoren naar het Turks en Arabisch te vertalen. Op die manier hoeft de tolk de vragen niet zelf te vertalen. Er is namelijk een grote kans dat tolk A vraag 1 op een andere manier vertaalt dan tolk B. Sterker nog, de kans is aanwezig dat tolk A vraag 1 in het eerste gesprek op een andere manier vertaalt dan bijvoorbeeld in gesprek 5. Door de vragenlijsten van tevoren te vertalen, wordt ruis zoveel mogelijk voorkomen. De vragen die bij het doorvragen werden geformuleerd konden natuurlijk niet van tevoren worden vertaald. De vertaalde vragenlijsten lossen deze vorm van ruis dus maar voor een deel op. Het was daarnaast niet te voorkomen dat 3 verschillende personen als tolk fungeerden. Het is mogelijk dat bij het vertalen van de antwoorden de ene tolk heel letterlijk heeft vertaald wat de respondent zei, en de andere tolk veel meer persoonlijke interpretatie heeft toegepast. Ook de kwaliteit van het Nederlandse vocabulaire is per tolk verschillend en mogelijk een mate van ruis.

Deze punten zijn grotendeels gebruikelijk bij een kwalitatief onderzoek en in dit geval ook moeilijk te ondervangen. Het is wel belangrijk te benoemen bij de betrouwbaarheid van het onderzoek. Ook moet er rekening worden gehouden dat de 10 respondenten per cultuur geen representatieve steekproef is voor de bevolkingsgroepen in Ede. Het is mogelijk dat wanneer het onderzoek opnieuw wordt uitgevoerd er bij 30 andere respondenten nieuwe punten van belang naar voren komen. Wel zijn er veel overeenkomsten tussen de bronnen uit het theoretisch kader, de interviews bij bestaande dagbestedingen en de interviews de respondenten. Er wordt daarom vanuit gegaan dat het grootste deel van de belangrijke punten opnieuw genoemd worden in volgende gesprekken, en dat de resultaten van het onderzoek een representatief beeld geven van de situatie.

5.2.3 Bruikbaarheid

De resultaten van de semigestructureerde interviews tonen overeenkomsten met de bronnen uit het theoretisch kader en de open interviews. Ook gaven de cultuurvertalers aan zich in de gesprekken met de ouderen te herkennen. Bij het organiseren van een dagbestedingsgroep specifiek voor mensen van Indische, Marokkaanse of Turkse afkomst, in het verstandig rekening te houden met de punten die bij de antwoorden op de deelvragen worden aangehaald. Dit betreft zowel voorwaarden voor voorzieningen en vormgeving van het programma als competenties van het personeel.

5.2.4 Beperkingen van het onderzoek

De werving van gesprekken met de Marokkaanse en Turkse bevolkingsgroep kwam moeizaam op gang. De taalbarrière was een groot probleem, het bleek hierdoor namelijk niet goed mogelijk om direct contact te leggen met ouderen. Op contact per e-mail met de Turkse en Marokkaanse moskee en met het Turks Islamitisch Centrum kwam geen reactie. Bij een persoonlijke toenadering reageerden personen wat kortaf en ontwijkend. Meerdere keren werd er doorverwezen naar een andere persoon die op dat moment niet aanwezig was. Dit bleek vaak een doodlopende weg. Dit heeft ertoe geleid dat de selectie van Marokkaanse en Turkse respondenten in dit onderzoek voornamelijk bestaat uit mensen die bereid waren met mij het gesprek aan te gaan. Ook wilden sommige respondenten wel een gesprek aangaan maar wat het bezwaarlijk dat ik het gesprek opnam, wat verder geleid heeft tot een specifieke groep respondenten. Wellicht hebben deze terughoudende ouderen een andere visie dan ouderen die wel open staan voor het gesprek. De cultuurvertalers spelen een belangrijke rol in de gesprekken met Marokkaanse en Turkse ouderen, zowel in het werven van respondenten als in het vertalen van gesprekken. De respondenten die na de vraag van de cultuurvertaler bereid waren het gesprek aan te gaan, zijn overwegend al bekend bij de cultuurvertalers. Het is mogelijk dat deze voorvallen in de selectie hebben geleid tot een selectie bias. Bij de betrouwbaarheid van het onderzoek wordt benoemd dat 10 ouderen geen representatieve steekproef is voor deze bevolkingsgroep. De invloed van deze mogelijke selectie bias is daardoor minder van belang.

De website van de gemeente Ede voegt Indische ouderen en Molukse ouderen bij elkaar. Bij de selectie van ouderen in dit onderzoek is hier geen onderscheid in gemaakt. In een aantal gesprekken worden echter wel verschillen tussen Indische en Molukse ouderen genoemd. Een scheiding van deze groepen geeft mogelijk een duidelijk verschil. Hiermee is rekening gehouden in de aanbeveling. Dit punt heeft mogelijk ook geleid tot een selectie bias.

Hoewel de cultuurvertalers als tolk onmisbaar zijn voor het onderzoek, vormt de rol van tolk ook een beperking. Om de validiteit en de betrouwbaarheid van het semigestructureerde interview te verhogen, zijn de vragenlijsten van tevoren naar het Turks en Arabisch vertaald. Sommige ouderen spraken helaas een andere vorm van het Arabisch waardoor sommige vragen alsnog deels vertaald moesten worden. Het gevaar hierbij is dat sommige vragen mogelijk bewust of onbewust op een andere manier worden gesteld dan staat aangegeven. Dit kan niet alleen een verschil geven in bijvoorbeeld de formulering van vraag 01 voor Turkse respondenten en de formulering van vraag 01 voor Marokkaanse respondenten, maar zelfs tussen de Marokkaanse respondenten kan de vraag net iets anders geformuleerd zijn. Er kan hierdoor sprake zijn van interpretatie bias. Ook was het vaak het geval dat een respondent in het Arabisch of in het Turks een vrij uitgebreid antwoord gaf. De cultuurvertaler selecteerde hieruit de relevante informatie en vertaalde de samenvatting van het antwoord. Dit is lastig te vermijden, maar kleurt wel de antwoorden van de respondenten. Ook hierbij is sprake van interpretatie bias. Sociaal wenselijke antwoorden worden getracht te worden ondervangen door anonimiteit en de aanwezigheid van een cultuurvertaler. Toch moet er ook rekening worden gehouden met een interviewer bias. Het is mogelijk dat vanuit religie of cultuur bepaalde elementen taboe zijn. Pinto (z.j.) noemt dat een goede naam en eer erg belangrijk zijn in niet-westerse culturen. Mogelijk worden hierdoor bepaalde elementen in de gesprekken gebagatelliseerd.

5.3 Aanbevelingen

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek worden een aantal aanbevelingen gedaan. Hierbij wordt rekening gehouden op de beperkingen van dit onderzoek. Er wordt aangegeven bij welke punten de TP-professional een bijdrage kan leveren aan het oplossen van een vraagstuk.

1. Inventariseren of Marokkaanse en Turkse ouderen voldoende in aanmerking komen voor een indicatie voor een dagbestedinggroep. In overleg met cultuurvertalers, mantelzorgers en een WMO consulent kan worden bepaald wat hiervoor de voorwaarden zijn en welke ouderen hiervoor in aanmerking komen. Een indicatie vanuit de WMO of WLZ wordt gegeven aan de hand van de omschreven problematiek. Over het algemeen hebben migrantenouderen in Nederland een slechtere gezondheid, meer chronische aandoeningen en een minder goede geestelijke gezondheid in vergelijking met autochtone Nederlandse ouderen (Verhagen et al., 2013). Dit onderzoek geeft echter geen informatie over aantallen in de gemeente Ede. Deze informatie is wel relevant voor het opzetten van een cultuurspecifieke dagbestedinggroep. De TP-professional kan ondersteuning bieden bij dit vervolgonderzoek. Cultuurvertalers vervullen momenteel ook een rol van individueel begeleider, een vorm van zorg waarin een dagbesteding deels vergelijkbare ondersteuning in kan bieden. Een dagbesteding is vanwege de groepsvorm voordeliger.

2. Overwegen een mannelijke Turkse cultuurvertaler in dienst te nemen. De cultuurvertalers zijn van grote ondersteuning voor het contact met de doelgroep. Turkse mannen bleken lastig te bereiken, mogelijk had een mannelijke cultuurvertaler van Turkse afkomst in de contacten kunnen ondersteunen.

3. De Marokkaanse en Turkse moskee actief blijven betrekken bij de organisatie van een dagbestedinggroep. Een aantal cliënten benoemden dat er bij de moskee al een gebedsruimte en wasruimte aanwezig zijn, en ook de inrichting is op de cultuur afgestemd. Wellicht is het mogelijk hier een ruimte te gebruiken voor het organiseren van de dagbesteding. Ook kan de moskee een ondersteunende rol bieden in het signaleren en adviseren van ouderen. De gezondheid en het welbevinden van de ouderen is hierin een gezamenlijk doel. Ook het voortzetten van voorlichting in de moskee over bijvoorbeeld dementie is hierbij waardevol. De TP-professional kan hierin ondersteuning bieden bijvoorbeeld bij het bieden van voorlichting.

4. Vervolgonderzoek uitvoeren naar een verschil in behoeften tussen Indische en Molukse ouderen en nagaan in hoeverre het huidige aanbod de behoeften vervult. De respondenten in het onderzoek gaven aan dat cultuurspecifieke zorg voornamelijk een meerwaarde heeft, maar dat ouderen ook zonder al teveel problemen aan Nederlandse dagbestedinggroepen kunnen deelnemen. Rumah Kita in de gemeente Wageningen heeft ook een dagbestedinggroep waarbij ook ouderen van buiten aansluiting vinden. Het is niet duidelijk in hoeverre ouderen in de gemeente Ede hier gebruik van maken en of een dagbesteding voor Indische ouderen in de gemeente Ede een behoefte zou vervullen. De gemeente Ede, huisartsen en Indische verenigingen zouden hierbij kunnen ondersteunen. Ook de TP-professional kan ondersteuning bieden bij dit vervolgonderzoek.

Literatuurlijst/Bibliografie

- Achachchah, J., Noor, S., & Verloove, J. (2015). *Zorg voor de mantelzorger*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/handreiking-zorg-voor-mantelzorger.pdf>
- Anderson, J. (2013, 12 december). *Geschiedenis Indonesië: koloniale tijden*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.indonesieonline.nl/reisblog/geschiedenis-indonesie/>
- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., Goede, M. de. & Peters, V. (2013). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*. Derde druk. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Berdai Chaouni, S., Claeys, A., & de Donder, L. (2019, 25 september). *Geloof beïnvloedt hoe iemand dementie beleeft*. Geraadpleegd op 1 november 2019, van <https://sociaal.net/achtergrond/geloof-beinvloedt-hoe-iemand-dementie-beleeft/>
- Berdai Chaouni, S., & de Donder, L. (2018). Invisible realities: Caring for older Moroccan migrants with dementia in Belgium. *Dementia*, 18(7–8), 3113–3129. doi:10.1177/1471301218768923
- Butter, E. (2011, 18 januari). *Turken in Nederland (de feiten)*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <http://www.republiekallochtonie.nl/blog/achtergronden/turken-in-nederland-de-feiten>
- Celic, M. (2015). *Levenslang heimwee*. Eerste druk. Ede: Gemeente Ede.
- Ciobanu, R. O., Fokkema, T., & Nedelcu, M. (2016). Ageing as a migrant: vulnerabilities, agency and policy implications. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(2), 164–181. doi:10.1080/1369183x.2016.1238903
- de Bruin, S., Hop, P., Molema, C., Stoop, A., & Baan, C. (2015, 7 januari). *Factsheet: dagbesteding op zorgboerderijen*. Geraadpleegd op 18 januari 2020, van <https://www.rivm.nl/documenten/factsheet-dagbesteding-op-zorgboerderijen>
- de Graauw, C. (z.j.). *Recht op je doel af door inventarisatie-onderzoek*. Geraadpleegd op 9 februari 2020, van <https://www.claudiadegraauw.nl/inventarisatie-onderzoek/>
- Djalan Pienter. (2020). *Wat is cultuurspecifieke zorg?* Geraadpleegd op 2 februari 2020, van <https://djalanpienter.nl/cultuurspecifieke-zorg/wat-is-cultuurspecifieke-zorg/>
- Ekelund, U., Ward, H. A., Norat, T., Luan, J., May, A. M., Weiderpass, E., ... Riboli, E. (2015). Physical activity and all-cause mortality across levels of overall and abdominal adiposity in European men and women: the European Prospective Investigation into Cancer and Nutrition Study (EPIC). *The American Journal of Clinical Nutrition*, 101(3), 613–621. doi:10.3945/ajcn.114.100065
- Exalto, L. (2014, 3 april). *Diabetes en dementie: de bittere smaak van een zoete ziekte*. Geraadpleegd op 2 februari 2020, van <https://www.alzheimer-nederland.nl/nieuws/diabetes-en-dementie-de-bittere-smaak-van-een-zoete-ziekte>
- Fokkema, T. (2019, 9 maart). *Migranten van het eerste uur krijgen eindelijk juiste aandacht*. Geraadpleegd op 18 januari 2020, van <https://www.socialevraagstukken.nl/migranten-van-het-eerste-uur-krijgen-eindelijk-juiste-aandacht/>
- Fokkema, T., Welschen, S., van Tilburg, T., & Thomese, F. (2016 januari). *Eenzaamheid onder oudere migranten: Literatuuronderzoek en interviews*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <http://www.bensajetcentrum.nl/assets/2019/07/160223Eenzaamheid-onder-oudere-migranten-literatuuroverzicht-en-interviews.pdf>

- Gemeente Ede. (z.j.-a). *CJG Ede*. Geraadpleegd op 1 november 2019, van <https://socialekaart.ede.nl/is/organisatie/187907/cjg-edede>
- Gemeente Ede. (z.j.-b). *Dagbesteding regelen*. Geraadpleegd op 9 februari 2020, van <https://socialekaart.ede.nl/is/een-vraag-over-2/zorg-en-ondersteuning/zorg-en-hulp/dagbesteding/dagbesteding-regelen>
- Gemeente Ede. (2019). *Ede in Cijfers*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van https://ede.incijfers.nl/jive?cat_open=bevolking
- Goth, U. S., & Strøm, B. S. (2018). Language disintegration: communication ability in elderly immigrants with dementia. *The Lancet Public Health*, 3(12), e563. doi:10.1016/s2468-2667(18)30184-1
- Indisch Herinneringscentrum. (z.j.). *De Bersiap-periode en de koloniale oorlog De bersiap-periode en koloniale oorlog (1945 -1950)*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <http://www.indischherinneringscentrum.nl/themas/indie-oorlog/de-bersiap-periode-en-de-koloniale-oorlog>
- Maas, J. (2019, 9 oktober). *Met de verkeerde schoenen de moskee uit*. Geraadpleegd op 12 oktober 2019, van <https://www.movisie.nl/artikel/verkeerde-schoenen-moskee-uit>
- Machielse, A., & van Houten, M. (2015, 25 mei). *Sociaal-geïsoleerde oudere kan niet zonder beroepshulpverlener*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.trouw.nl/nieuws/sociaal-geïsoleerde-oudere-kan-niet-zonder-beroepshulpverlener~b3fc3c0d/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Maslow, A.H. (1968). *Toward a psychology of being*. Tweede druk. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Migchelbrink, F. (2013). *Handboek praktijkgericht onderzoek: Zorg, welzijn, wonen en werken*. Eerste druk. Eindhoven: Uitgeverij SWP.
- NOS. (2019, 8 november). *Mantelzorger in de toekomst steeds ouder*. Geraadpleegd op 9 november 2019, van <https://nos.nl/artikel/2309508-mantelzorger-in-de-toekomst-steeds-ouder.html>
- Omlo, J., Wolfers, M., & Stam, B. (2016, 28 januari). *Betekenis van het ouder worden onder Marokkaanse en Turkse ouderen*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <http://www.onderzoek010.nl/handlers/ballroom.ashx?function=download&id=341>
- Opella. (z.j.-a). *Begeleiding groep en dagbehandeling*. Geraadpleegd op 1 februari 2020, van <https://www.opella.nl/begeleiding-groep>
- Opella. (z.j.-b). *Cultuurvertalers*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.opella.nl/media/folders/cultuurvertalers.pdf>
- Opella. (z.j.-c). *Dagbesteding en begeleiding*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.opella.nl/dagbesteding>
- Opella. (z.j.-d). *Missie, visie en identiteit van Opella*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.opella.nl/visie-en-identiteit>
- Parlevliet, J. L., Uysal-Bozkir, Ö., Goudsmit, M., van Campen, J. P., Kok, R. M., ter Riet, G., ... de Rooij, S. E. (2016). Prevalence of mild cognitive impairment and dementia in older non-western immigrants in the Netherlands: a cross-sectional study. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 31(9), 1040–1049. doi:10.1002/gps.4417
- Pijnappels, M. J. (2018 augustus). *Het gebruik en de beleving van een multiculturele dagbesteding door ouderen met verschillende culturele achtergronden*. Geraadpleegd op 18 januari 2020, van

https://theses.ubn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/7470/Pijnappels%2c_Marieke_1.pdf?sequence=1

Pinto, D. (z.j.). *Pinto-piramide*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.ici.co.nl/pinto-piramide/>

Register van het Zorginstituut Nederland. (2017, 2 november). *Daginvulling en participatie*. Geraadpleegd op 2 februari 2020, van <https://www.ggzstandaarden.nl/generieke-modules/daginvulling-en-participatie/inleiding>

Rijkers, C. (2010, 24 juni). *Dementia among elderly Moroccan immigrants in the Netherlands*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://modernedementiezorg.nl/uploads/DementieOnderMarokkaanseNederlanders.pdf>

Rijksoverheid. (z.j.). *Dagbesteding voor volwassenen*. Geraadpleegd op 18 januari 2020, van <https://www.regelhulp.nl/ik-heb-hulp-nodig/dagbesteding-voor-volwassenen>

RIVM. (z.j.). *Ouderen en zorg*. Geraadpleegd op 30 januari 2020, van <https://www.rivm.nl/ouderen-van-nu-en-straks/ouderen-en-zorg>

Robinson, A., Lea, E., Hemmings, L., Vosper, G., McCann, D., Weeding, F., & Rumble, R. (2011). Seeking respite: issues around the use of day respite care for the carers of people with dementia. *Ageing and Society*, 32(2), 196–218. doi:10.1017/s0144686x11000195

Sociale dienst Drechtsteden. (z.j.). *Dagbesteding, wat houdt dat in?* Geraadpleegd op 18 januari 2020, van <https://www.socialedienstdrechtsteden.nl/wmo/welke-wmo-voorzieningen-zijn-er/dagbesteding-wat-houdt-dat-in>

Stimulanz. (2019). *Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) 2015*. Geraadpleegd op 3 februari 2020, van <https://www.stimulanz.nl/wet-maatschappelijke-ondersteuning-2015/>

Tante Louise. (2016, 21 december). *Een eigen cultuur verdient cultuureigen zorg*. Geraadpleegd op 18 januari 2020, van <https://tantelouise.nl/zorg-wonen/eigen-cultuur-cultuureigen/>

Tonkens, E., Verplanke, L., & de Vries, L. (2019). *Alleen slechte vrouwen klagen: problemen en behoeften van geïsoleerde allochtone spijlorgers in Nederland*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van https://pure.uva.nl/ws/files/4487724/122273_Aleen_slechte_vrouwen_klagen_MOV_181475_0.3_.pdf

Uysal-Bozkir, Ö., Fokkema, T., MacNeil-Vroomen, J. L., van Tilburg, T. G., & de Rooij, S. E. (2015). Translation and Validation of the De Jong Gierveld Loneliness Scale Among Older Migrants Living in the Netherlands. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(1), 109–119. doi:10.1093/geronb/gbv044

van der Meer, R. (z.j.). *Hoe kwamen de Marokkaanse gastarbeiders naar Nederland?* Geraadpleegd op 8 september 2019, van <https://npofocus.nl/artikel/7771/hoe-kwamen-de-marokkaanse-gastarbeiders-naar-nederland->

van Houten, M., Verweij, S., Hanzon, C., Lammersen, G., Nourozi, S., Briels, B., & van Middelaar, M. (2017 april). *Dagbesteding in ontwikkeling*. Geraadpleegd op 2 februari 2020, van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Dagbesteding-in-ontwikkeling%20%5BMOV-12795244-1.0%5D.pdf>

van Wezel, N., Francke, A. L., Kayan-Acun, E., LJM Devillé, W., van Grondelle, N. J., & Blom, M. M. (2014). Family care for immigrants with dementia: The perspectives of female family carers living in the Netherlands. *Dementia*, 15(1), 69–84. doi:10.1177/1471301213517703

- van Wieringen, J. (2014). *Wie zorgt voor oudere migranten?* Utrecht: Pharos.
- Verhagen, I., Ros, W. J., Steunenberg, B., & de Wit, N. J. (2013). Culturally sensitive care for elderly immigrants through ethnic community health workers: design and development of a community based intervention programme in the Netherlands. *BMC Public Health*, 13(1). doi:10.1186/1471-2458-13-227
- Verhagen, I., Ros, W. J., Steunenberg, B., & de Wit, N. J. (2014). Ethnicity does not account for differences in the health-related quality of life of Turkish, Moroccan, and Moluccan elderly in the Netherlands. *Health and Quality of Life Outcomes*, 12(1). doi:10.1186/s12955-014-0138-8
- Verhoeven, N. (2010). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Verstappen, C., & Van Den Broeke, J. (2018). Transitie van familie­zorg naar gedeelde zorg. *Geron*, 20(2), 11–14. doi:10.1007/s40718-018-0029-x
- Zinzia Zorggroep. (2018). *Rumah Kita*. Geraadpleegd op 1 juni 2019, van <https://www.zinzia.nl/locaties-landgoed/rumah-kita>
- Zorg voor beter. (2019, 7 november). *Dagbesteding en dagopvang*. Geraadpleegd op 18 januari 2020, van <https://www.zorgvoorbeter.nl/dementie/zorg/dagbesteding>

Bijlage 01: Semigestructureerd interview Indische doelgroep.

Deze vragenlijst is gebruikt voor het semigestructureerde interview met de Indische doelgroep.

Vragenlijst voor Indische ouderen

01. Uit onderzoek blijkt dat ouderen met een migratieachtergrond zich met regelmaat eenzaam voelen. Hoe ervaart u dit in uw omgeving?
02. Heeft u een idee of dit probleem vaker voorkomt bij mannen of bij vrouwen?
 - 02.a. Bij een verschil: Waar zou dit door kunnen komen?
03. Heeft u het idee dat onderwerpen als eenzaamheid en problemen bij ouder worden (zoals vergeetachtigheid) een moeilijk onderwerp is in de Indonesische gemeenschap?
 - 03a. Zo ja: Waar merkt u dit aan? Hoe komt dit?
04. Hoe gaat men om met deze problematiek?
05. Wat gebeurt er nu met ouderen die overdag niet meer goed alleen thuis kunnen zijn?
06. In de gemeente Ede zijn er groepen om ouderen die het niet meer zelf kunnen een zinvolle dagbesteding te bieden. Denkt u dat mensen van Indonesische/Molukse afkomst hier zonder problemen naartoe kunnen? Waarom denkt u dat wel/niet?
07. Heeft het naar uw idee zin/waarde om een vorm van zorg te bieden die meer aansluit bij ouderen van Indonesische/Molukse afkomst?
08. Is het belangrijk om rekening te houden met taal? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
09. Is het belangrijk om rekening te houden met religie? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 09.a. Zo ja: Welke religieuze gebruiken kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
10. Is het belangrijk om rekening te houden met cultuur? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 10.a. Zo ja: Welke culturele voorbeelden kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
11. Is het belangrijk om rekening te houden met voeding? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 11.a. Zo ja: Welke gebruiken qua eten kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
12. Is het belangrijk om iets te doen met de aankleding van de locatie? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 12.a. Zo ja: Kunt u hier een aantal voorbeelden van geven?
13. Is er een duidelijk verschil tussen mensen van Indonesië en mensen van de Molukken? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waar uit zich dit allemaal in? Moet hiermee rekening worden gehouden, en waarom?
14. Mocht het zo zijn dat er in de gemeente Ede een dagbestedingsgroep voor ouderen van Indonesische/Molukse afkomst wordt georganiseerd, wat zouden dan in uw ogen belangrijke eisen voor het personeel zijn?
 - 14.a. Is er hierin een verschil tussen mannelijk of vrouwelijk personeel? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 14.b. Is het van belang dat het personeel (deels) van Indonesische/Molukse afkomst is? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?
 - 14.c. Is het naar uw idee mogelijk dat ook Nederlandse mensen op de groep werken? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?
 - 14.d. Is er nog verschil of Indonesische/Molukse personeel in Nederland of in Indonesische/Molukse is geboren? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?
15. Denkt u dat er binnen de gemeente Ede behoefte is aan een dagbestedingsgroep speciaal voor Indische ouderen?

Bijlage 02: Semigestructureerd interview Marokkaanse doelgroep.

Deze vragenlijst is gebruikt voor het semigestructureerde interview met de Marokkaanse doelgroep. Ook is de vertaling naar het Arabisch weergegeven.

Vragenlijst voor Marokkaanse ouderen

Ter inleiding: Er zijn plannen om een groep op te starten waar ouderen van 65 jaar en ouder tussen 10 uur in de ochtend en 16.00 uur in de middag samen kunnen komen. Het idee is om samen te zijn met andere mensen van de Marokkaanse cultuur om bijvoorbeeld te praten, thee te drinken en samen te eten. Er zal begeleiding aanwezig zijn die mensen kunnen ondersteunen en zorgen voor de bediening. Jasper onderzoekt wat er voor Marokkaanse mensen georganiseerd kan worden om het gezellig te maken en met welke belangrijke punten rekening moet worden gehouden. U kunt ons helpen door iets te vertellen bij de volgende vragen:

01. Heeft u het idee dat onderwerpen als eenzaamheid en problemen bij ouder worden zoals dementie/vergeetachtigheid een moeilijk onderwerp is in de Marokkaanse gemeenschap?
 - 01.a. Zo ja: Waar merkt u dit aan? Hoe komt dit?
02. Hoe gaat men binnen de Marokkaanse cultuur om met deze problemen die voorkomen bij het ouder worden?
03. Uit onderzoek blijkt dat ouderen met een migratieachtergrond zich met regelmaat eenzaam voelen. Hoe ervaart u dit in uw omgeving?
04. Heeft u een idee of dit probleem vaker voorkomt bij mannen of bij vrouwen?
 - 04.a. Bij een verschil: Waar zou dit door kunnen komen?
05. Klopt het naar uw idee dat Marokkaanse ouderen het belangrijk vinden dat de zorg zoveel mogelijk door kinderen wordt gegeven/georganiseerd?
06. Denkt u dat het zwaar is voor de familie die deze zorg op zich neemt?
07. Denkt u dat deze mensen ondersteuning nodig hebben?
08. Stel dat familie in de ochtend en in de avond voor moeder kunnen zorgen, voeding, lichamelijke verzorging, etc. Maar overdag gaat de familie aan het werk. Moeder is echter vergeetachtig en kan niet goed voor haarzelf zorgen. Wat zou in deze situatie naar uw idee een goede oplossing zijn?
09. Wat gebeurt er nu overdag met deze mensen?
10. Wat is volgens u belangrijk om een fijne groep te organiseren voor ouderen van Marokkaanse afkomst?
11. Welke dingen mogen naar uw idee niet ontbreken? Waarom niet?
12. Wat zijn denkt u de gevolgen als de punten die u noemt ontbreken?
13. Is het belangrijk om rekening te houden met taal? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
14. Is het belangrijk om rekening te houden met religie? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 14.a. Zo ja: Welke religieuze gebruiken kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
15. Is het belangrijk om rekening te houden met cultuur? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 15.a. Zo ja: Welke culturele voorbeelden kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
16. Is het belangrijk om rekening te houden met voeding? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 16.a. Zo ja: Welke gebruiken qua eten kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
17. Is het belangrijk om iets te doen met de aankleding van de locatie? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 17.a. Zo ja: Kunt u hier een aantal voorbeelden van geven?
18. Het valt mij op dat mannen en vrouwen regelmatig gescheiden zitten. Hoe zou dit naar uw idee vorm moeten krijgen bij deze groep waar ouderen kunnen samenkomen?
19. Zijn dit de belangrijkste punten naar uw idee? Wat ontbreekt er nog?
20. Bij Opella bestaan er groepen waar ouderen op een vergelijkbare manier tussen 10.00u en 16.00u een gezellige tijd met elkaar doorbrengen. Die groepen zijn opgezet vanuit de Nederlandse cultuur. Denkt u dat Marokkaanse mensen op een goede manier kunnen deelnemen aan een Nederlandse dagbestedingsgroep?
 - 20.a. Waarom wel/niet?
21. Mocht het zo zijn dat er in de gemeente Ede een groep speciaal voor ouderen van Marokkaanse afkomst wordt georganiseerd, wat zouden dan in uw ogen belangrijke eisen voor het personeel zijn?
 - 21.a. Is er hierin een verschil tussen mannelijk of vrouwelijk personeel? (mits niet genoemd door

geïnterviewde). Waarom?

21.b. Is het van belang dat het personeel (deels) van Marokkaanse afkomst is? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?

21.c. Is het naar uw idee mogelijk dat ook Nederlandse mensen op de groep werken? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?

21.d. Is er nog verschil of Marokkaans personeel in Nederland of in Marokko is geboren? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?

22. Denkt u dat er behoefte is aan een groep waar ouderen elkaar op deze manier overdag kunnen ontmoeten?

Bijlage 03: Semigestructureerd interview Turkse doelgroep.

Deze vragenlijst is gebruikt voor het semigestructureerde interview met de Turkse doelgroep. Ook is de vertaling naar het Turks weergegeven.

Vragenlijst voor Turkse ouderen

Ter inleiding: Er zijn plannen om een groep op te starten waar ouderen van 65 jaar en ouder tussen 10 uur in de ochtend en 16.00 uur in de middag samen kunnen komen. Het idee is om samen te zijn met andere mensen van de Turkse cultuur om bijvoorbeeld te praten, thee te drinken en samen te eten. Er zal begeleiding aanwezig zijn die mensen kunnen ondersteunen en zorgen voor de bediening. Jasper onderzoekt wat er voor Turkse mensen georganiseerd kan worden om het gezellig te maken en met welke belangrijke punten rekening moet worden gehouden. U kunt ons helpen door iets te vertellen bij de volgende vragen:

01. Heeft u het idee dat onderwerpen als eenzaamheid en problemen bij ouder worden zoals dementie/vergeetachtigheid een moeilijk onderwerp is in de Turkse gemeenschap?
 - 01.a. Zo ja: Waar merkt u dit aan? Hoe komt dit?
02. Hoe gaat men binnen de Turkse cultuur om met deze problemen die voorkomen bij het ouder worden?
03. Uit onderzoek blijkt dat ouderen met een migratieachtergrond zich met regelmaat eenzaam voelen. Hoe ervaart u dit in uw omgeving?
04. Heeft u een idee of dit probleem vaker voorkomt bij mannen of bij vrouwen?
 - 02.a. Bij een verschil: Waar zou dit door kunnen komen?
05. Klopt het naar uw idee dat Turkse ouderen het belangrijk vinden dat de zorg zoveel mogelijk door kinderen wordt gegeven/georganiseerd?
06. Denkt u dat het zwaar is voor de familie die deze zorg op zich neemt?
07. Denkt u dat deze mensen ondersteuning nodig hebben?
08. Stel dat familie in de ochtend en in de avond voor moeder kunnen zorgen, voeding, lichamelijke verzorging, etc. Maar overdag gaat de familie aan het werk. Moeder is echter vergeetachtig en kan niet goed voor haarzelf zorgen. Wat zou in deze situatie naar uw idee een goede oplossing zijn?
09. Wat gebeurt er nu overdag met deze mensen?
10. Wat is volgens u belangrijk om een fijne groep te organiseren voor ouderen van Turkse afkomst?
11. Welke dingen mogen naar uw idee niet ontbreken? Waarom niet?
12. Wat zijn denkt u de gevolgen als de punten die u noemt ontbreken?
13. Is het belangrijk om rekening te houden met taal? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
14. Is het belangrijk om rekening te houden met religie? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 14.a. Zo ja: Welke religieuze gebruiken kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
15. Is het belangrijk om rekening te houden met cultuur? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 15.a. Zo ja: Welke culturele voorbeelden kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
16. Is het belangrijk om rekening te houden met voeding? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 16.a. Zo ja: Welke gebruiken qua eten kunt u geven waar rekening mee gehouden moet worden?
17. Is het belangrijk om iets te doen met de aankleding van de locatie? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom?
 - 17.a. Zo ja: Kunt u hier een aantal voorbeelden van geven?
18. Het valt mij op dat mannen en vrouwen regelmatig gescheiden zitten. Hoe zou dit naar uw idee vorm moeten krijgen bij deze groep waar ouderen kunnen samenkomen?
19. Zijn dit de belangrijkste punten naar uw idee? Wat ontbreekt er nog?
20. Bij Opella bestaan er groepen waar ouderen op een vergelijkbare manier tussen 10.00u en 16.00u een gezellige tijd met elkaar doorbrengen. Deze groep is opgezet vanuit de Nederlandse cultuur. Denkt u dat Turkse mensen op een goede manier kunnen deelnemen aan een Nederlandse dagbestedingsgroep?
 - 20.a. Waarom wel/niet?
21. Mocht het zo zijn dat er in de gemeente Ede een groep speciaal voor ouderen van Turkse afkomst wordt georganiseerd, wat zouden dan in uw ogen belangrijke eisen voor het personeel zijn?
 - 21.a. Is er hierin een verschil tussen mannelijk of vrouwelijk personeel? (mits niet genoemd door

geïnterviewde). Waarom?

21.b. Is het van belang dat het personeel (deels) van Turkse afkomst is? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?

21.c. Is het naar uw idee mogelijk dat ook Nederlandse mensen op de groep werken? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?

21.d. Is er nog verschil of Turks personeel in Nederland of in Turkije is geboren? (mits niet genoemd door geïnterviewde). Waarom wel/niet?

22. Denkt u dat er behoefte is aan een groep waar ouderen elkaar op deze manier overdag kunnen ontmoeten?

Bijlage 04: Format toestemmingsformulier

Toestemmingsformulier onderzoek:

Een onderzoek naar de behoeften en vereisten om ouderen met een migratieachtergrond zinvolle begeleiding te bieden in vorm van een dagbestedinggroep.

Ik bevestig dat ik voldoende uitleg over dit onderzoek heb gekregen en ik begrijp de informatie die wordt gevraagd.

Ik heb de gelegenheid gehad om aanvullende vragen te stellen en deze vragen zijn naar tevredenheid beantwoord.

Ik heb voldoende tijd gehad om over deelname aan het onderzoek na te denken.

Ik weet dat mijn deelname geheel vrijwillig is en dat ik mijn toestemming op ieder moment kan intrekken zonder dat ik daarvoor een reden hoeft te geven.

Ik geef toestemming om de gegevens die uit dit interview voortkomen te gebruiken in het bovengenoemde onderzoek.

Ik geef toestemming voor deelname aan het bovengenoemde onderzoek.

Naam deelnemer

Handtekening deelnemer